

TÓTH MIKLÓS
Szilágysomlyó

TÓTH MIKLÓS

Szilágysomlyó

KOLOZSVÁR

1994

SZÜLŐFÖLDEM-SOROZAT

1. szám

**A könyv a Szilágysomlyói Báthori István Alapítvány
támogatásával készült.**

Korrektura: Tolna Éva

Rajzok: Lázár Ferenc

Fotók:

Szabó Levente (Kolozsvár)

Oláh István (Szilágysomlyó)

Reprók: Farkas György

**A címlapon: A BÁTHORI VÁR KAPUBÁSTYÁJA
A hátlapon: SZILÁGYSOMLYÓ**

Fotó: Szabó Levente

A fedőlapot tervezte: Mostis Tibor

© Tóht Miklós

© A. C. PALLAS kiadó

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió-
és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

ISBN: 973-96362-0-9

Kiadó vezető: Mostis Tibor

Felelős kiadó: Dörner Antal

Szerkesztők:

Tóth Ildikó

Égely János

Tóht Miklós

Papp László

Szabó Levente

A könyv az IDEA PRINT nyomdában készült

Nyomda igazgató: Nădășan Timotei

Műszaki vezető: Mostis Károly

Terjedelem: 19,25 nyomdai fv

Tartalom

Előszó	7
Szilágy megye	10
A somlyói Báthoriak története Istvánnak lengyel királlyá választásáig	14
A somlyói Báthori család, a lengyel királytól egész kihaltáig	21
Somlyó településének rövid története	37
A vár története	49
Az alsó vár	60
Inventáriumok és a vár belső élete	75
A római katolikus egyház	86
A református egyház	101
Szilágysomlyó nevezetesebb személyei	122
Somlyó iskolái	124
Somlyó egyéb épületei, hivatalai	129
Somlyó szőlője	135
Forrásanyag	137

"Mondom! Azért is mondom!
Csak azért is!—Ha másként nem:
fogam kiköpve, véres nyálamat nyelve:
magamban, magamnak
s mindazoknak, akik bennem laknak:
a bennem kolduló nyelvkárosultaknak..."

Sütő András

ELŐSZÓ

Bár az irodalom egyetemesen elfogadott szabálya az, hogy a könyvnek magától kell beszélnie, mégis ennek előtte kívánok szólni az olvasóhoz.

"Kinek múltja nincsen, jövőbe sem láthat" — állítja Illyés Gyula; állítása egyaránt érvényes minden erdélyi, minden szilágysági és minden volt somlyói, vagy ma is ott élő lakosra. Én, mint somlyói születésű és itt is nevelkedett egykori gyermek, magamra értelmezem és vonatkoztatom.

Szilágysomlyó múltja, története szinte minden somlyói lakos gyermekkorában, későbbi éveiben benne van, mert évszázadok óta ennek kézfogható, látható részei, fennmaradt épületei örökös tanúk, bizonyságtevők. A város központjában álló romos Báthori-fészek annyira hozzátartozott életünkhöz és élő a jelenben is, mint maga a település, vagy az otthon tudata.

Az iskola szabálya alól mindig kiszabadulni akaró gyermeket ha keresték a szülők, úgy legtöbb esetben a vár bástyái között akadtak reájuk. A felnőttek a rendes vasárnapi mise, istentisztelet utáni és a családi ebéd előtti időt ugyancsak a várkert sétányain, vagy sörözőjének teraszán töltötték el. De számtalan szórakozni vágyó somlyói polgári család talált kikapcsolódást az egykori, szombat esti zeneszóval szórakoztató várkert sétányain vagy az ott lévő vendéglő asztalai mellett. Mindezekről így emlékezett meg nagyapám, így tette ezt régen apám is, s így emlékezem én is.

Somlyó vára és egyéb történelmi emlékei annyira ösenőt-

tek a tősgyökeres somlyói emberrel, hogy gyakran átmenve, elhaladva mellettük, szinte észrevétlenek lettek a hétköznapi ember számára.

De ennek a megszokásnak hátránya is lett, az, hogy alig akadt "leltározó" az évszázadok folyamán, aki hozzá mert volna nyúlni a tollhoz, ceruzához és lejegyezze a történeteket, a megmaradt dolgokat. Pedig egy múlt, egy dicső és az erdélyi világra ható események által örökméltűvé vált korszak van itt eltemetve, amelyért a későbbi ivadékok csak tisztelettel és áhítattal közelíthetik meg a nem is egyszer vérrel áztatott romokat.

Még nem is olyan régen úgy írtak a somlyói várról, hogy az "szinte szégyenli mutatni kőrongyait". Ha ez így van, akkor most szeretném bebizonyítani azt, hogy nincs mit szégyelnie e szürke romoknak. A szégyen a miénk, az apáké, a nagyapáké és a dédeké, akik elhagytuk vagy szinte szánakozva vállatvontunk a leomló kövek láttán, mert ekkor hagytuk el, fordultunk el a Pókok, a Báthoriak, a Rákócziak és a kurucok emlékeitől.

A kutató sejti, hogy a történelmi igazságot teljességgel mégsem tudja felfedni, mert olyan emlékek ezek, melyek felett nem egyszer némán ül a történelem féltékeny múzsája, legfeljebb csak a regék csalékony tündére beszél, előttünk szinte érthetetlen nyelven.

Mindazt, amit ismereteim körébe foghattam, itt átadom a kedves olvasónak, hogy legalább útmutatóként szolgáljon ennek a tősgyökeres, igazi szilágysági városnak, Szilágysomlyó megismerésének.

Sajnos, nem ismerek olyan írott emléket, talán mind a mai napig nem is került napvilágra ilyen, ami pontos tájékoztatást, alapot adna arra, hogy Somlyó, vagy váraink bármelyike mikor, és ki által alapított. Így a történész is csak a maga módján állít, magyaráz, érvel és vitatkozik. Nekem egy pillanatig sem

volt szándékomban az ilyenfajta állítások magyarázata, igazolása, vagy valamelyikének bármilyen előnyhöz való juttatása, mert amit tettem, az csak a fontosabb adatok, érvek felsorolása.

Aki azonban szereti szülőhelyét, szereti ezt a vidéket, szereti a históriát és ezért szívesen kihúz egy többszáz éve bezárt fiókot, akinek van kedve arra, hogy a leíróval felmenjen a Várhegyre, vagy hogy elnézelődjön egy bástya fokán, és akiben van még annyi kalandvágy, hogy e sorok nyomán felmásszon a poros, csonkalétrájú templomtornyokba, padlásokra, az talán nem fog csalódní e kötet lapozása közben.

1930. november 9-én a szilágysomlyói református templom kazettás mennyezete alatt ünnepelt a gyülekezet: 200 éves jubileumát ünnepelte Isten e házának. Az eklézsia felkérésére Dr. V.Szabó Lajos tartott megemlékezést, kinek néhány mondatát szeretném ma több mint 60 év távlatából tolmácsolni: "-Kitágult pupillákkal a múltnak vakhomályában keressük a bibliai tűzoszlopot, amely irányítana egy jobb jövő felé. Fényt, világosságot keresünk az élet fekete országútján. Minden elmúlik e mohó életű világban, az idő lassan ráhúzza mindenre a csendes feledés fekete köpenyét, az emlékezés apró szegleteit is lassan belepik a feledések finom pókhálói és idővel elhalványulnak az arcvonások is.Minél sötétebb a jövő horizontja, minél törődöttebbek az esti alkonyatok, minél kívárhatalanabbak a lassú hajnalodású virradatok: annál fanatikusabb bizalommal bányászunk a múltak mélységeiben..."

Tegyünk tehát valamit azért, hogy a Báthoriak egykoron büszke bölcsőjére, unokáink ne kényszerüljenek lemondással idézni, nemzeti versünk egyik örökké fájó sorát, hogy "VÁR ÁLLOTT, MOST KÓHALOM" 1994.

A szerző

SZILÁGYSOMLYÓ

ȘIMLEU-SILVANIEI

Az egykori mezőváros, Zilahtól 28, Váradtól 119, Nagybánnyától 116 km-re a Kraszna folyó mindkét partján, a Magura hegység alatt épült ki az évszázadok során.

Szilágyság köztudottan nincs Erdélyben: de sorsa, történelme, kínja-baja végig azonos vele. Máskülönb az Erdélyhez nyugat felől csatlakozó nagy tájegységek közé tartozik, mint Szatmár, Bihar vagy Temes vidéke. Mint földrajzi tájegység nem annyira zárt, mint Máramaros, ennek ellenére még ma is jól elhatárolható.

SZILÁGY MEGYE

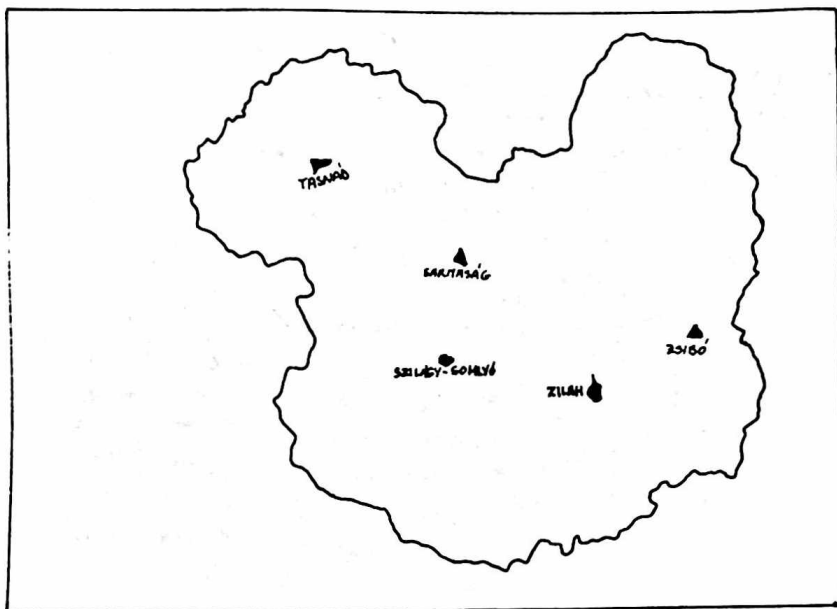
A múlt században megjelent több dolgozat, írás szerint az ország régi megyéi között már szerepelt egy Szilágy nevű vármegye, aminek területét a középkor során felveszi a később alakult Kraszna vármegye: ez magába foglalja nagyjából az egész mai Szilágyságot és a volt Szilágy megyét. Egy ideig Középszolnok vármegye is lett, mint Magyarország Tiszántúli-kerületének új megyéje, Zilah székhellyel. Az 1876. évi XXXVIII-ik törvénycikkely ezt megszüntette és az újonnan megalakított Szilágy megye ennek területét bekebelezte.

Az egykori Szilágy megyéről ír többek közt Kincs Gyula, a Zilahi Kollégium hírneves igazgató-tanára, abban a monogra-

ban is. Az említett adatok között van néhány pontosabb időmeghatározó is amire hivatkoznak. Ezek közül érdemes legalább egyet megemlítenünk: Csák Máté lázadása, Róbert Károly király alatt sok keserűséget okozott az országnak, bár hívei már 1321-ben bekövetkezett halála előtt, lassan elpártoltak tőle.

Az egykori Szilágy vármegye

Sőt egyik legbizalmasabb híve, Bogár fia Márton is visszatért a király hűségére, amiért ez jutalmazza: megerősítette Pozsony megyei birtokán és kinevezte Szilágy vármegye főispánjává. Ez a közlés annál is értékesebbnek tűnik, azáltal, hogy a király ezeket a kedvezményeket átvitte Márton fiára is. Ha az ezek által említett Szilágy megye létezett, akkor minden

valószínűség szerint valahol a Szilágy-nevű, vagy előnevű települések tömeges előfordulásának területét foglalta magába.

Anonymus szerint, egykor Tuhutum foglalta Szilágyságot a magyar hazához. Az őslakosság a római időkben, a népvándorlás korában, éppúgy mint az Erdélyi fejedelemség idején, élénk forgalmat bonyolított le. Területe mindig országok vagy hatalmak közti átjáró volt. Ennek eredményeként a századok folyamán számtalan csata, ütközet, vagy véres felkelés színtereként is ismeretes lett. E területből alakult Kraszna, majd az említett évben Szilágy vármegye.

A mohácsi vész után Szilágyság élete is fordulóhoz ért, mert hol az anyaország, hol Erdély szerzi meg. A békekötések egymásutánja a fejedelmeknek is juttatja, míg az 1661-es szászrégeni országgyűlés alkalmával, a szultáni hatalom már Várad fennhatósága alá is akarja rendelni e vidéket.

Ez időben a török is kegyetlenül dúlja, pusztítja és szedi az adót. Egyik adatunk szerint adót fizet a pór nép a pogánynak, ezen felül dézsmát a magyar uraknak és a fiskusnak is. És hogy a nyomorúság teljes legyen, ismerjük a vármegye panaszát is, miszerint a somlyói végvár őrsége is rendszeresen garázdálkodik a vidéken. Okiratokból pontosan ismert az 1687.év, amikor utoljára szednek adót a várad pasa részére.

A felsorolt nagy nyomorúság folytán, de nemkevésbé Caraffa "jóvoltából" a kuruc háború alatt is a falvak teljesen elnéptelenedtek, helyet adva az idegen nemzet beszivárgásának, letelepedésének. Sajnos, már ennek előtte is tudatosan folyt a betelepítés a nagybirtokosok részéről az igénytelen munkaerő miatt. Hogy a császári-királyi hatalom tere biztosítva legyen, már az 1693-as "Alvincziana Resolutio" megerősítette Szilágyság visszacsatolását a Királysághoz.

*

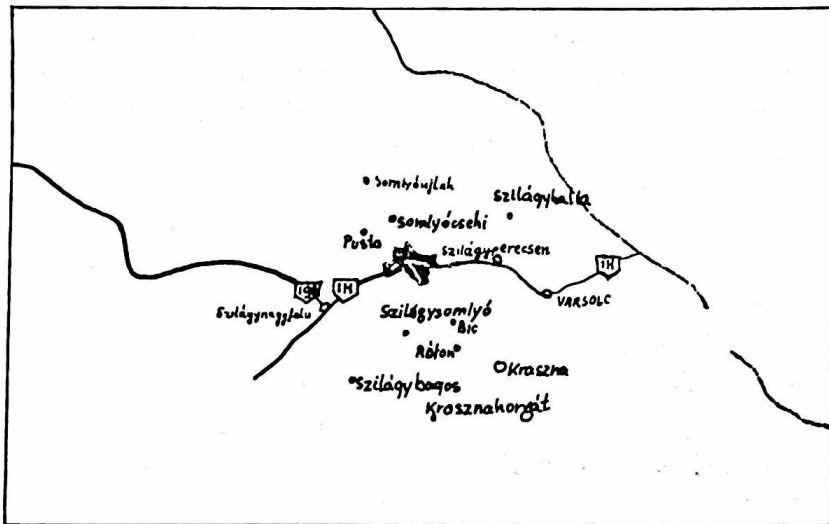

A somlyói Báthoriak története Istvánnak lengyel királlyá választásáig

A vidék központja és talán már történelem előtt is lakott központi települése maga Somlyó.

A Réz és a Meszes hegység észak-nyugat felé nyúló ágai itt a Magura hegységben érik el a legnagyobb magasságot. A Magura sziklás-szakadékos, meredek oldalai között felfutó völgyekben és a Kraszna folyó partjára épült a régi gazdasági központ, Somlyó.

Alapításának pontos idejéről nem sokat tudunk. Neve egyesek szerint szláv eredetű, ami erdőt jelent. Mások szerint a som-

Szilágysomlyó és környéke

lyó omladozó, lankázó helyet is fejez ki, aminek valószínűsége lehetséges azért is, mert itt a Magura hegyen "omladozik", lejt az alföld felé, ami felé más hegység nincs is tovább. Utána csak egyfelől az Érmellék lápos posványa, másfelől Szatmár vidékének szemfárasztó lapálya következik. Így maradt a Magura itt az erdélyi hegyek utolsó tagjaként.

Somlyó nevével először 1251-ben találkozunk, úgymint Vathasomlyóval, ami valós is, mert egy irat szerint ismeretes, hogy ebben az évben Somlyó gazdát cserél: eddigi ura Vatha eladja Roland nádornak, 120 ezüst márkáért. Pontosabban: egy 1251-ben keltezett oklevélben a székesfehérvári káptalan bizonyítja, hogy Vatha fia Vatha és Dénes fia Posa, Vathasomlyó nevű mezővárosukat /Wathasomlyova/ Roland nádornak, pozsonyi főispánnak és a Pók nembeli Móricz fia, Móricz mesternek, a király országbírájának, s egyben nyitrai főispánnak 120 márka ezüstért eladták. Erre az adatra biztosan támaszkodhatunk.

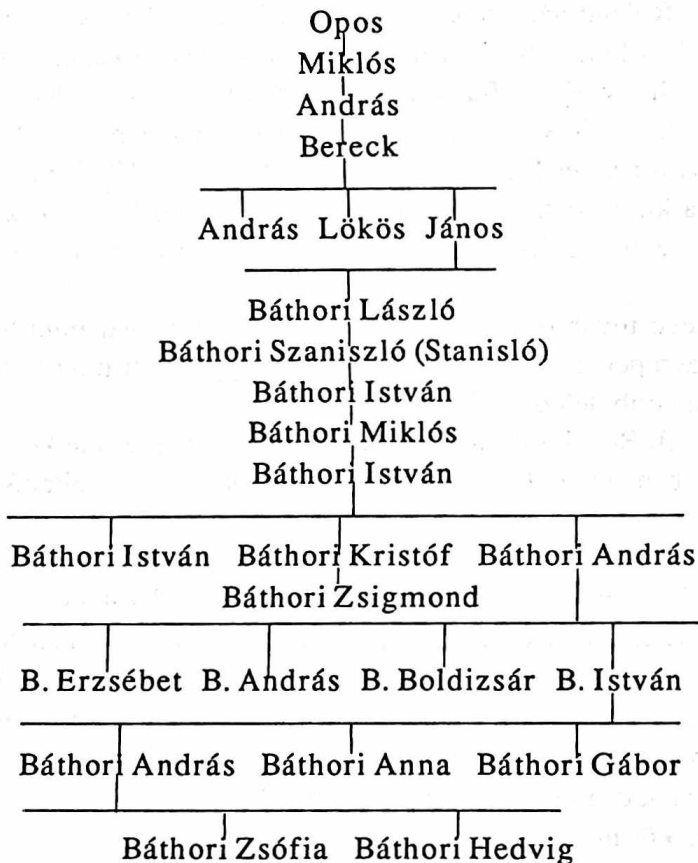
Neve továbbá 1585-ben Somlio, 1641-ben már mint Somlyó szerepel. Bél Mátyás földrajzában úgy említi mint a vidék legnagyobb települését.

IV-ik Béla király Roland nádor és Móricz mestere kérésére 1257-ben, a váradi káptalan levele alapján kiadta az általuk bírt Vathasomlyó határleírását, melyben a krasznai várjobbágyokat: Ruben hadnagyot, Echillanus várnagyot, Osztod és Prinna századosokat és több várszolgát is említenek. Ezután ura Veri Mihály, majd Pók Miklós, kinek családjából 1351-ben hozományként átmegy a Báthoriak kezére. Ettől kezdve Somlyó története egyre inkább összefügg a Báthori család történetével. Somlyó történetének jobb megismeréséért tisztázni kell a Báthori-család eredetét, s nagy vonalakban Somlyóra jutásának idejét, körülményét.

Asomlyói Báthori-család származási táblája

A hatalmas Báthori nemzetségnek százon felüli családtagja hivatalosan nyilvántartott. Az egyszerűség és érthetőség kedvéért a következő táblázatban csak azokat a családtagokat tüntetem fel, akik tovább vitték a származási ágat, az oldalágakat nem:

Gutkeled nemzetség

Nézzük meg ennek a nagyon régi "nemzetnek" egyes tagjairól mit is jegyzett fel a történelem:

-Opos-

a Gutkeled nemzetségnek inkább mondai tagja az Árpád-korban.

-Miklós-

a család első számontartott tagja: -fia

-András-

1250-ből ismert: -fia

-Bereck-

1277 és 1322-es évek között. 3 fia ismert, éspedig András, Lökös és János, akik közül János fia viszi tovább a családot

-János-

a Bereck fia, már főispánként ismert 1343-ból.

Fiai közül László az, aki már Báthori néven viszi tovább, azaz alapítja meg a Báthori-családot.

-Báthori László-

Szatmár megye főispánja, de Szabolcs megyében is nagybirtokos.

1351-ben házasságot köt a Pók nembeli Medgyesaljai Annával, aki leánynegyedként magával viszi Somlyót és a környékbeli uradalmat. Ettől fogva lesz birtokos a már magát Báthorinak író család Szilágyban, pontosabban Somlyón.

-Báthori Szaniszló-

Báthori László fia révén folytatódik a család ezen ága. A már Somlyót birtokoló Báthoriak, hogy megkülönböztessék magukat a család többi ágától, somlyói Szaniszlóffynak is nevezték magukat. Szaniszló fia Báthori István.

-Báthori István-

már nem csak egyre jobban gazdagodó főúr, hanem 1422-ben alvajda is. Sőt a király mellett magas állást kapva 1458-ban királyi asztalnok. De otthon sem "tétlenkedik", sok utóddal szaporítva a már akkor is szépszájú Báthori családot. Két feleségtől 15 gyermeke születik, 9 fia és 6 leánya. A Báthori-ág tovább folytatódik Miklós nevű fia által.

-Báthori Miklós-

életében ismét fordulóhoz ért a Báthori család sorsa. Második felesége, Losonczy Bánffy János lánya, Zsafia lett, ki által rokonságba kerülve a már dúsgazdag Bánffy-családdal, Somlyóhoz hasonló nagybirtokot nyert. A Bánffy család főleg Kraszna és Közép- Szolnok vármegyékben lévén nagybirtokos, e házasság révén Báthori Miklós a Berettyó és a Kraszna völgyében lévő uradalmaknak lett tulajdonosa. Minden valószínűség szerint a már jó negyven falut befogó uradalom központjába eső Somlyó, földrajzilag is arra készítette a főurat, hogy innen Somlyóról igazgassa a nagybirtokot. Egyes történészek szerint ez a Báthori Miklós választotta lakóhelyéül Somlyót, és ő épített a település központjában elsőnek egy jól erődtített kúriát, udvarházat. Fia, István ágán folytatódik a már gazdag Báthori család tovább.

-Báthori István- (1477-1534)

már gazdag és tekintélyes főúrként kezdi el az életét. Anyja, Losonczy Bánffy Zsófia révén öröklí a nagytekintélyű Bánffy család minden előjogát, és emellett 1508-ban hatalmas birtokrészt. A birtok Kraszna, Kolozs, Doboka és Belő- Szolnok megyékben terült el, és mintegy 70 faluból tevődött össze. Báthori István az, aki a család tekintélyét ténylegesen az ország első főurainak sorába emeli. Következtesen használja a Somlyói Báthori nevet, amit az egyre növekvő nagybirtok biztosít. De

birtokszerző tehetsége mellett szerencséje is van a közismerten erőszakos természetű főúrnak. Az országot 1514- ben a Dózsa-féle parasztfelkelés alapján megrázza, leírhatatlan a tűz, a pusztítás, az általános zűrzavar.

Az ügyes Báthori István kihasználva ez alkalmat, újabb birtokrészeket szerez a Bánffy családtól. Emellett politikailag is jól forgolódik, Zápolya János mellé áll, ezáltal megalapozva a család tekintélyét. Szerencsés volt házassága is, felesége Telegdi Katalin lett. Apósa, Telegdi István, a dúsgazdag országos tárnokmester, általa rokonságba kerül az ország első urainak egy másik csoportjával, a Nádasdyakkal, és a Várdayakkal. Politikai pályafutásának első nagy sikere az, hogy Zápolya János rendíthetetlen híveként 1521-1522 közt Erdély alvajdája lett. Zápolya királlyá választása után, Báthori István még egyet előre lép: 1529-1533 között az erdélyi vajda magas méltóságát tölti be. A feljegyzések szerint a szeszélyes, szinte az erőszakosságig bogaras ember kapzsisága mellett hajlamos a szépre is. Gyermekei közül 3 fiú- István, Kristóf és András- viszi tovább a családot, de most már főúri fényvel és gazdagsággal. Ettől kezdve a Báthori család sorsa dicsőséggel vegyes tragikus fordulatokat vesz. Idézzük a fiúk sorsát, életüknek rövid történetét, először is az Andrásét.

-Báthori András-

pályája figyelmet érdemel. Az apa, Báthori István vajda 1534-ben bekövetkezett halála után a somlyói uradalom egységes maradt a feleség, Telegdi Katalin és a fiúk keze alatt. Közülük a legidősebb, András egyre kiemelkedőbb politikai pályát futott be. Szintén "magasszinten" nősült, felesége Majláth Margit, a Majláth István egykori erdélyi vajda leánya, aki által a Báthori család ismét rokoni kapcsolatba kerül a hatalmas Nádasdyakkal. András hamarosan, 1566-ban a János Zsigmond és

Izabella királyné híve lesz, de nemcsak híve, hanem hű tanácsadója is. Miután hivatalos tanácsosként számtalanszor bizonyosságot tesz hűségéről, Izabella királynő 1559- ben megteszi főudvarmesterévé, e magas tisztséget 1563-ig, haláláig viseli. Gyermekai közt volt András, a bíboros fejedelem és a szerencsétlen sorsú Boldizsár.

-Báthori Kristóf-

Báthori István vajda második, 1530-ban született fia, szintén jelentős pályát futott be. Miután öcsse, a híres István, a lengyel királyi korona felvételére határozta magát, őt hagyta Erdély fejedelméül maga helyett . Végig hű maradt öccséhez, annak terveit, határozatát és akaratát feltétel nélkül teljesíti. Igen fontos és biztos támasza marad Báthori Istvánnak a lengyel királysága idején. Báthori István az öccs javaslatára 1576 január 28.-án Medgyesen országgyűlést hív össze, melynek kettős célja az, hogy István leköszönését a fejedelemségről bejelentse, másrészt, hogy öccsét, Kristófot utódjául beajánlja, és Erdély fejedelmének megválasztassa.

Javaslatát a rendek elfogadják, 1576-tól Erdély választott fejedelmeként fejezi be életét az 1581-ben bekövetkezett halálakor. Fia, a szerencsétlen életű Zsigmond sorsáról majd később emlékezünk meg.

*

A somlyói Báthori család a lengyel királytól egész kihaltáig

-Báthori István-

a Báthori István vajda legkisebb, de a legnagyobb méltóságokat betöltő fia. Életútjának leírása külön fejezetet érdemelne, azért mi is emlékezzünk meg róla kissé részletesebben. Ő az a Báthori István, aki elnyerte a legmagasabb méltóságot képviselő lengyel királyi koronát.

1533 szeptember 27.-én született. Születésének pontos helyéről megoszlik a történészek véleménye. Annak idején Somlyó már hosszú ideje a család névadó fő fészke, ahova apja a Szilágyság legimpozánsabb templomát is felépítteti. Ezidőtájt a család gazdaságának megfelelő várkastélya is kialakulóban van itt. A történészek nagy része úgy emlékszik, hogy Báthori István itt látott napvilágot Telegdi Katalin legkisebb gyermekéként. Ennek ellenére, Wolf Rudolf egyik dolgozatában azt állítja, hogy Báthori István a fent nevezett időben született egy Somlyó körüli faluban. Arról azonban nincs tudomásunk, hogy ebben az időben valamelyik faluban a családnak valamire való nagyobb háza, kúriája lett volna. De ez ellentmondásnak a tisztázását hagyjuk a történészeinkre.

Istvánt kellő pompával a már elkészült gyönyörű somlyói gótikus templomban keresztelték meg, és zsenge gyermekéveit is itt, a Magura aljában töltötte el. Ám a gondatlan gyermekkor nála sem tarthatott sokáig, mert a hatalmas vagyon és a Báthori család neve hamarosan megkövetelte az aktív politikai és katonai életet. Édesapja korán, 1534-ben már elhalálozott és a há-

rom fiú testvér édesanyjukkal, Telegdi Katalinnal vezetik, de fel nem osztják a hatalmas somlyói birtokot.

Báthori István a fejedelem

István lett a somlyói Báthori család legismertebb és legkiemelkedőbb tagja. A Somlyón töltött rövid gyermekkor után, nagyon korán az esztergomi érsek, Várday Pál udvarába kerülve, a család rangjához méltó nevelésben részesült. Itt a fényes főúri udvar pezsgő életében hamarosan otthonosan érzi magát, és nagyon fiatalon, alig 16 évesen már külföldre kívánczik. 1549-ben a Pádúai egyetemen találjuk számos magyar főúr sarjadékával együtt. Bár igen fogékony a nyugati kultúra iránt, hamarosan hazajön, az egyik dokumentum szerint 1550-ben már Somlyón tartózkodik.

A katonai pálya vonzása, vagy a kor szokása és követelménye rövidesen harcba szólítja. 1552-ben ott forgatja kardját az egri harcokban. Pályafutásának igen fontos állomása az, hogy nagyon fiatalon, alig 26 éves korában Izabella királynő kinevezi Várad kapitányává. Az 1559-ben kapott kinevezés már igen komoly politikai és katonai terheket ró a férfitra serdült fiatal Báthori István vállára. De úgy látszik becsületesen helyt áll a reá rótt feladatoknak, mert tekintélye ugrásszerűen nő a főúrak között is.

Miután 1556-ban Izabella királyné mellé állva, hű híveként forgolódik, 1563-tól kezdve János Zsigmond fejedelem is szorosán maga mellé állítja mint első tanácsurat. 8 éven át viseli e magas és felelősségteljes tisztséget, míg 1571-ben ismét hatalmasat emelkedik a pályája: Erdély fejedelmévé választják.

Báthori István fejedelem született politikai és katonai tehetségével rövidesen virágzásnak indítja a kis ország eddig elég zilált gazdasági és politikai életét. Számtalan helyen építkezik, várakat erősít és emellett természetesen a politikai és vallási egyensúlyt is igyekszik meghonosítani Erdély belső életében. Az érthetőség kedvéért el kell időznünk Báthori István fejedelemmé való választásának idejénél és körülményeinél.

János Zsigmond halálát a "testamentumos" főúrak: Bekes Gáspár és Csáky Mihály kancellárok tanácsára, 4 napig szigorúan titokban tartották. Erdély politikai helyzete annyira kilátástalan és ingatag lett, hogy szinte tanácstalanul álltak a főúrak, mert a holnap bizonytalanságának damokleszi kardja ott függött kegyetlenül a kis ország felett. A Prágában székelő Miksa császár és a porta között szinte íjként feszült az ellentét, melynek íve kíméletlenül Erdély felett húzódott. A török- Habsburg viszony akkori állása megmagyarázza azt is, hogy az erdélyiek miért nem közeledtek Miksához. A Prága- Erdély-Porta tengely csak ide-oda hajladozott, de egyenesbe soha nem volt állítható. Ebben az időben maradt Erdély fejedelem nélkül. Báthori István mind a három hatalommal, többé-kevésbé "hadilábon" állt. Miksa császárnak ugyan hűségnyilatkozatot tett egykor, de a császár ennek ellenére két évig fogságban tartotta. A török porta semmiképpen sem támogatta azt a katonát, aki már igen zsenge korban, keményen forgatta a kardot a félhold ellen: 1551-ben vitézen védi Temesvárt Losonczy főkapitány mellett a török ellen, és csak szinte csodával határos módon menekül meg. De alig egy évre rá, 1552- ben, Dobó István oldalán, az "Egri csillagok" közt, majdhogy életét áldozza a török lófarkak elleni ádáz harcban. Ezek a kemény katonai események semmiképpen sem biztosítottak kedvező ajánlólevelet a portánál. Maradtak végül is az itthoni, erdélyi rendek, akiknek véleménye szintén nem volt egyöntetű és világos.

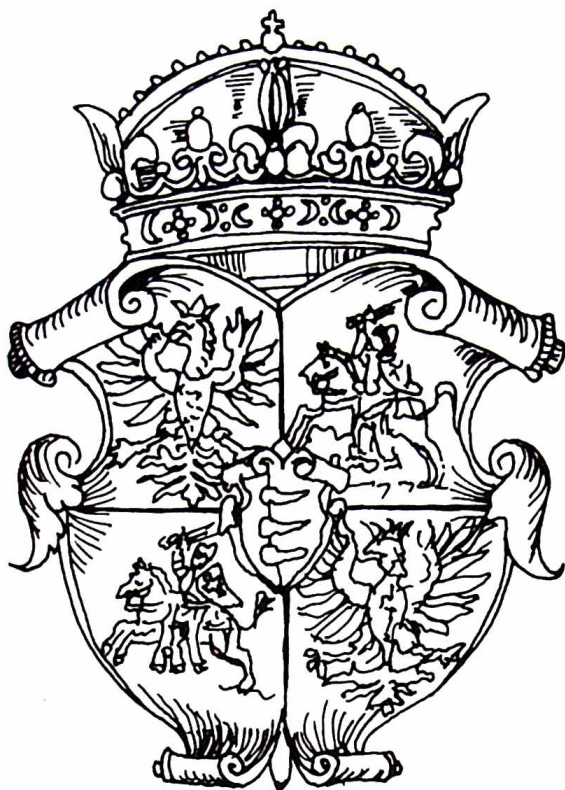
A szinte teljesen protestáns Erdély támogatására hogyan is számíthatott volna egy katolikus hithű főúr, még akkor is, ha az maga Báthori István. Nagyon valószínűtlen lett volna az, hogy a protestáns országgyűlés teljes fejedelmi jogkörrel ruházta volna fel a közismerten nagy katolikus főurat. A székelységet semmi sem érdekelt, csak a Báthori név gyűlölete és az, hogy kin is

lehetne számonkérni az 1562-ben eltörölt "székely szabadság" visszaadását. Ezen ellentétek dacára a nyílt színvallás megett mindhárom fél sejtette, hogy Báthori István a legmegfelelőbb egyéniség a fejedelmi szék betöltésére, és egyben a leggazdagabb főúr Erdélyben. Miksa császár számára sem volt más kiút, mert semmi reménye sem volt arra, hogy királyi címét Erdélyre kiterjessze, és csak az a lehetősége maradt a jövő békeségére nézve, hogy egy katolikus főurat támogasson a fejedelmi székbe, aki a jelen pillanatban csakis Báthori István lehetett.

A Porta abban reménykedett, hogy a későbben Izabellát és János Zsigmondot szolgáló Báthorival előbb-utóbb szót fog érteni, ha elismerő levelet küld a magyar származású Amhát csasszal, ami 1571 májusában meg is érkezett az országgyűlés elé. A rendek egy ideig harcos szemmel méregették egymást, és próbálták kipuhatólni, hogy kinek lenne érdemes a koronát felajánlani. Vegülis úgy látszik, hogy győzött a józanság: Báthori Istvánnak van az országban a legnagyobb birtoka és így bizonyosan neki köszönhető az Erdélyben viszonylagos békeség. Katolikus volta ellenére a vallásszabadságot is vállalta, szigorú esküvel.

Ennek eredményeként 1571 május 25.-én a rendek "minden további vita és szó nélkül" Báthori Istvánt választják meg urukká és "Nagyságos Fejedelemmé". Az új fejedelem esküjében keményen fogadja, hogy a népeket "szabadságban és religioikban meg nem háborítja". Igen fontos tény az is, hogy szintén ezen a napon indítja útnak Prágába Miksa császárhoz sajátkezüleg írt latin nyelvű hitlevelét, melyben kötelességet vállal maga és utódai nevében a magyar királynak, hogy hűséges alattvalója lesz. De levelek is érkeznek: 1571 július 2.-án a fejedelem már kézhez veszi V. Pius pápa buzdító levelét, melyben a pápa azon reményének ad kifejezést, hogy Báthori Erdélyben

a katolikus vallást hamarosan régi fényébe visszaállítja, vagy legalábbis minden tőle telhetőt megtesz a katolikus hit újrateljesítésének érdekében. Erre igen nagy szükség is volt, mert az utolsó 30 év alatt a katolikus egyház majd teljesen szétesett az egész Erdély területén.

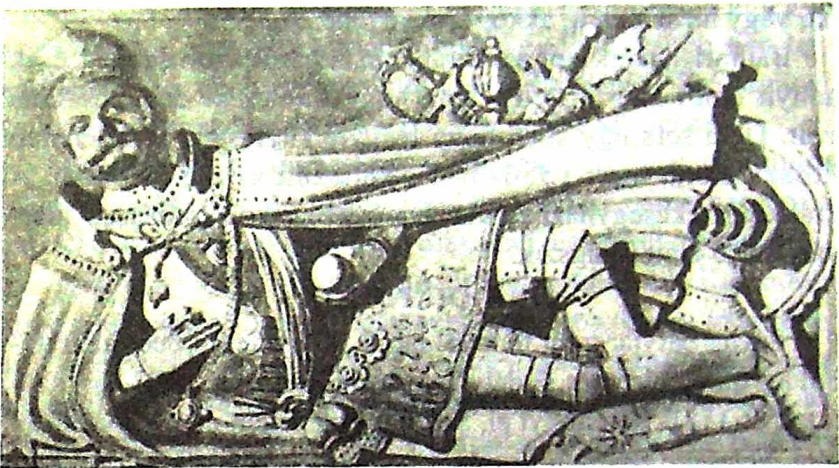

A Báthori család címere

Az új fejedelem már 1571. szept. 17.-én lépéseket tett a katolikus egyház védelmére, elsősorban a könyvek és a nyomdai kiadások területén, ugyanis elrendeli, hogy előzetes fejedel-

mi jóváhagyás nélkül megjelent könyvek, nyomtatások "...nyomban parancsom szerint az egész vagyon (könyvek) elkoboztatik és elégettetik..." Több intézkedése mellett a fejedelem, legfőképpen a jezsuiták behozatalával kívánta az erdélyi katolicizmus hanyatlását megállítani. Mindezekből kitűnik, hogy Báthori István fejedelemsége idején, de később lengyel királyként is minden tehetőt megtett az erdélyi katolicizmus újraélesztésének érdekében. De egyről sohasem feledkezett meg, és pedig arról, hogy uralkodása legelején igen erős esküt tett a frissen kialakult erdélyi vallástürelmi rendszer további fenntartására. Esküje szavát meg is tartotta. Íme, mindezekből világosan látható, hogy Báthori mint Erdély fejedelme mi módon igyekezett az ország belső egyensúlyát mindenképpen beállítani és ami a legnehezebb volt, meg is őrizni.

Báthori István síremléke Krakkóban

Báthori István fejedelem felfele ívelő pályája -Isten akaratából- nem fért Erdély határai közé, mert nemsokára Lengyelország választott történelmi királya is lett. Hogyan? Báthori István a híres Bekes Gáspár féle összeesküvést, a kerelőszent-

páli csatában végleg leverve, hírül kapja a lengyel rendek azon óhaját, hogy őt akarják királyul maguknak megnyerni, mivel Zsigmond Ákos, az előző lengyel király fiúörökös nélkül halt el. Báthori sokat gondolkozva ezen a felelősségteljes meghíváson, elfogadja azt és 1576. jan. 28.-ra országgyűlést hivat össze Medgyesre. Ennek kettős célja van: egyrészt, hogy a fejedelmi székéből való leköszönését bejelentse, másrészt, hogy testvərbátyját, Báthori Kristófot utodjául beajánlja és megválasztassa. Javaslatát a rendek rövid vita után el is fogadják, és Kristófot fejedelmül elfogadják. Báthori István rövidesen Lengyelországba távozik, ahol 1576. május 1.-én világraszóló ünnepség keretében a krakkói székesegyházban Lengyelország királyává koronázzák. Ő lett Lengyelország nagy királya, s e nép körében még ma is él az egykori mondás: "...vagy sohasem született volna, vagy ha született, akkor örökké élne...".

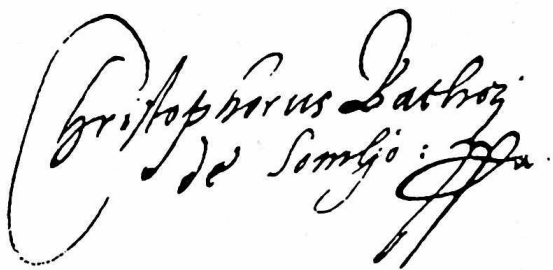
Báthori István lengyel király családjáról szorosabban csak annyit említ meg a történelem, hogy a felesége Jagello Anna volt. De a sors úgy adta, hogy lengyel királysága sem lehetett hosszú életű, mert 1586-ban elköltözött az élők sorából. A krakkói székesegyházban van eltemetve, ahol csodaszép márványsírkő alatt nyugszik.

-Báthori Kristóf-

István bátyja, mint fentebb láttuk, a fejedelmi öccs akaratából került előtérbe és Erdély fejedelmi székébe. 1530-ban született és 1581-ben hunyt el. Sokat a történelem nem jegyzett fel róla. Felesége Bocskai Erzsébet és négy gyermekük közül Zsigmond nevű fia viszi tovább a család fejedelmi ágát, ám sajnos nagyon sok szomorú emlékekkel.

Kristóf hűen viseli a fejedelmi koronát, szigorúan betartva öcsse Lengyelországból érkező tanácsait és nemegyszer akaratát, melyet az haláláig meg nem szünt gyakorolni. Utóda mint

már említettük, Zsigmond nevű fia későbbi fejedelem.

A handwritten signature in cursive script, reading "Christophorus Bathory de Somlyo". The signature is written in dark ink on a light background.

Báthori Kristóf fejedelem aláírása

-Báthori Zsigmond-

igen fiatalon ültették a rendek a fejedelmi székbe. Az 1572-ben született fiú, apja Kristóf halálakor alig volt 9 éves. Sajnos a rendkívüli szellemi tehetséggel megáldott gyermek, a feljegyzések szerint, satnya, nyomorult testtel élt, aki később sem házasságra, sem férfias életvitelre nem volt képes. Patologikus alakja még ma is vita tárgya a modern orvosi körökben.

Már fiatalon, szinte betegesen ragaszkodott az olasz kultúra megismeréséhez, s bármilyen alkalom nyílik, szinte habzsolja azt. Személyét és udvarát csak olasz művészekkel veszi körül, bár azok nagyrésze világraszóló kalandorokból áll. Köztudottan a Mediciek voltak eszményképei, akiket szinte a majmolásig, betegesen utánozott. A feljegyzések lángészként is emlegetik, aki oly beszélő képességgel volt megáldva, hogy az országgyűlések kezdetén, ellene kardot rántó rendi főúrat beszédével a könnyekig nemegyszer meghatotta. Ez urak a gyűlés végezetére ismét hűségesküt tettek. Nemsokára a vallásosság önkívületébe esve, a trónról többször lemondva, éjjel-nappal a biborosi kalapról álmódott. De nyomorult életét ily kétségek között tengetve, házasságot is kötött Habsburg Maria Krisztina hercegnővel.

Báthori Zsigmond fejedelem

Az ország-világra szóló eljegyzésre Somlyóra gyűlt Erdély akkori egész úri világa, itt forgolódtott a fejedelmi udvartartás is. Ám a férfiasságát bizonyítani semmiképpen nem tudó fejedelem, rövidesen szinte őrjöngve hagyja el a nászházat, hogy szerencsétlen feleségéhez többé még közeledni se merészeljen. A hercegnő életének menete a lehető legszerencsétlenebbül folytatódott: a fejedelem Kővárba zárátja, ahol szinte rabként tartják fogva, majd nagy külföldi és családi behatásra kijut egy klostromba, ahol apácaként fejezi be életét.

A hóbotos Zsigmond élete a történelemből ismert: mint országának átkos szelleme a trónról többször lemond, majd váratlanul visszatérve, kínozza országát és nyomorult életét. Végül mindenről lemondva, szinte kiszökik Erdélyből, s valahol Né-

metországban hal meg 1613-ban.

De Erdélyben töltött fejedelmi korszakának van egy rettenetes szakasza, 1594-körül, amikor trónját betegesen féltve, hitelt adva a legocsmányább rágalmaknak, még édes unokatestvérét, Báthori Boldizsárt is kivégezteti. Boldizsár kegyetlen kivégeztetése, Istvánt, Boldizsár testvérét is azonnal az országból való kimenekülésre kényszeríti. István Lengyelországba való menekülése után Somlyó a fiskus kezére kerül.

A highly stylized, cursive handwritten signature in black ink, likely belonging to Zsigmond Báthory. The script is dense and flowing, with many loops and flourishes, particularly in the initial letters.

Báthori Zsigmond aláírása

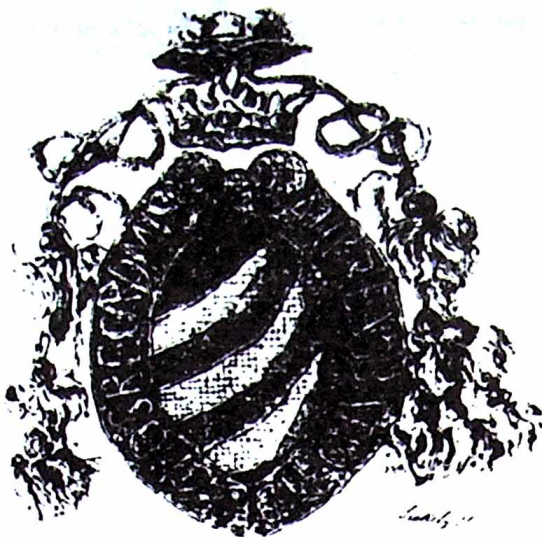
A kis ország szinte fellélegzik, amikor 1598 egyik éjszakáján Zsigmond, szökve, elhagyja Erdélyt. Utóda Báthori András, a közismerten "bíboros" fejedelem lett.

-Báthori András-

rövid ideig Erdély fejedelme. A közismerten "bíboros" András, az 1563-ban elhunyt Báthori András és Majláth Margit fia, testvére a megöletett Boldizsárnak. 1599- ben választották fejedelemmé, akkor, amikor Erdélyt egyfelől Basta, másfelől a román Mihai vajda tűzzel-vassal gyilkolta. Erdélyben a baj és a szorultság fokozódott. VIII. Kelemen pápa követe, Malaspina, mint nuncius, hiába járt előzőleg Rudolf császárnál, mert az semmikeppen sem volt hajlandó az Erdéllyel való kiegyezésre. A nuncius ennek ellenére biztatta Báthori Andrást, hogy ne vessze el a reményt, mert a Prágával való kiegyezés által csak

sikerül Erdély feje felől e veszély nagy részét elhárítania.

Báthori András bíboros címere

A fejedelem ennek a biztatásnak hitelt adva, abba is hagyta a Mihai elleni komolyabb készülődést. De Rudolf császár minden reménynek ellenére, felhatalmazta és jobbnál-jobb ígéretekkel biztatta Mihait az Erdéllyel való hadviselésre. Báthori András fejedelem sajnos csak akkor mérlegelte komolyan a tényeket, amikor a vajda benn állt rablópadaival Erdély területén. Mihai roppant tapasztalt ember lévén, azonnal maga mellé állította az amúgy is Báthori-ellenes székelységet. Szinte biztosra vette a hadjárat kimenetelét. A harcias természetűnek egyáltalán nem mondható, tapasztalatlan Báthori András bíboros fejedelem végülis a végveszélyt megérezve, az erdélyi bandériumok élére állva, a Szeben melletti Sellenbergnél, 1599 októberében csatát kezdeményezett Mihai vajdával, és a vele akkor már szorosban szövetséges székelyekkel. A harc kimenetele katasztrófális lett a fejedelem számára, ugyannyira, hogy

csak néhány emberével tudott a csíki havasok felé, Moldova irányába menekülni. A havasok között az őt üldöző székelyek elfogták és legyilkolták. A fejszével levágott fejét Mihainak küldték, aki azt dicsőségesen továbbjutatta Prágába. A Báthori család fejedelmi ága a harmadik fiútestvér, István utodain keresztül folytatódik.

-Báthori István-

a bíboros fejedelem András és az 1594-ben megylkolt Boldizsár testvére. Kétszer nősült: első felesége Bebek Zsuzsanna, második Kosztka Zsófia volt. Három gyermek apja: a későbbi fejedelem Báthori Gáboré, az Annáé, és az Andrásé.

Nyugodtan sorolhatjuk az akkori Erdély egyik legműveltebb egyéniségei közé. Fiatal korának legfőbb vágya, hogy külföldre jusson és nyugati kultúrát szívhasson magába. Vágya teljesedett, 1571-1572-ben a padovai egyetemen tanult és bőven belekóstolt az akkori nyugati világ pezsgő kulturéletébe. Természetesen jól beszélt olaszul és bújta a könyvtárakat. Általában művészetre hajlamos alkat lévén, zene- és irodalom kedvelő is volt. Írói hajlamának bizonyítékeként számtalan történelmi feljegyzését és a naplóját ismerjük.

Hazakerülve Somlyót igazgatja, mert az egész uradalom irányítása vállaira nehezedik. Érdekes, hogy a katonai pálya nem vonzotta, de érdeklődése a politika irányába nyitott maradt. Hamarosan, 1581-ben a kormánytanács tagja is lett, majd előléptetve 1594-ig tanácsúri méltóságra tesz szert. Emellett Kraszna vármegye főispánja, majd 1589-ben megszerzi a sokkal nagyobb értékű bihari főispánságot a váradi főkapitányi címmel együtt. Ezt a tisztséget 1592-ig viseli, amikor az országos főgenerálisi rangot is megkapja.

1594-ben a családban tragédia következik be. Unokatestvére, Báthori Zsigmond, aki Erdély fejedelme kiszámíthatatlan

hóbortosságában, az irigy rágalmaknak hitelt adva, István testvérét, azaz saját unokatestvérét, Báthori Boldizsárt, a talpig gerinces főurat kegyetlenül meggyilkoltatja. A családi harmónia valósággal szétrobban, és mindenki fejvesztve menekül. A kivégzés után, István mindent elhagyva Lengyelországba menekül, mert életét egy pillanatig sem érzi biztonságban. Lengyelországból csak Andrásnak, testvérének, a bíborosnak fejedelemmé választásakor tér vissza, 1599-ben. Ám ennek szerencsétlen kimenetelű élete végeztével ismét Lengyelországba távozik, ahol 1601-ben elhalálozik.

A feljegyzések szerint Ő Somlyó kiépítője, gondozója, széppétevéje. Építőket, kőfaragókat, sőt olasz zenészeket is hoz Somlyóra, és hamarosan főrangúan kényelmessé teszi a somlyói Báthori udvart. A történészek egy részének állítása szerint, az ő műve a ma is impozáns, hatalmas kapubástya, melyen egykor olvasható volt a Báthori és a Bebek Zsuzsanna monogram. A család fejedelmi ágát fia, Gábor viszi tovább.

-Báthori Gábor-

István és Zsuzsanna fia, 1589-ben született Somlyón, ám fiatalságának jórészt Ecseden töltötte, nagybátyjánál. Zabolátlan természetű, rendkívüli ésszel és testi erővel megáldott szép emberré fejlődve, szinte réme lett a főuraknak és asszonyaiknak.

Erőszakosságának és akaratának senki sem szabhatott határt. 1608-ban a rendek fejedelemmé választották, de határtalan nagyravágásában és zsarnokoskodásában senki emberfia nem követhette. Számptalan erkölcstelen kaland és botrány után feleségül vette Patócsi Horváth Annát, aki inkább a külszín miatt lett és maradt felesége.

Gábor uralkodásának és zsarnokoskodásának következményei ismét felfordították Erdély sorsát, életét. Még leghívebb

embere és fő támasza Bethlen Gábor is kénytelen volt elfordulni tőle. Fejedelemségének utolsó éveiben ő is szinte eszelősen félti koronáját és menekül Erdélyből. Végső menedékként Váradra igyekszik, mert ez az egyedüli erősség, melynek hűségében még hisz. 1613-ban itt is utoléri a sors keze: egy alkalommal a várból való kikocsizáskor két testőrtisztje összekaszabolja a vár sáncában. Testvérei: Anna és András.

-Báthori Anna-

a bűbájos, csak történetileg emlékezetes alakja a családnak. 1594-ben született és 1636-ban halt meg. Kétszer férjezett: első férje Losonczi Bánffy Dénes, második Jósika Zsigmond. Kalandos életének több magyar író állított emléket regényben. Testvére András.

-Báthori András-

Gábor még 1612-ben lemond Somlyóról, mostohaanyja, Kosztka Zsófia és testvére, András javára. Ő lett a birtok utolsó férfi tulajdonosa, 1653-ig. A Báthori András és a lengyel Zakerka Zsófia házasságából született 1629-ben Báthori Zsófia.

-Báthori Zsófia-

Somlyó falai között született 1629-ben, és édesanyjával itt is élt, főúri gazdagságban. Somlyón ismerkedik meg az akkori, daliás váradi főkapitánnyal, II. Rákoczi Györggyel, és ugyan csak itt tartják majd az országos hírű kézfogót.

Az 1643-ban tartott esküvő egyik feltétele az volt, hogy Báthori Zsófia férje akaratából térjen át a protestáns hitre, amit tessék- lássék meg is tett. Sajnos, a fejedelem halála után, a katolikus hitre visszatérő Zsófiából lesz a híres kassai és munkácsi protestánsüldöző. A jezsuiták hatása alá kerül annyira, hogy szabadulni haláláig sem tud a protestánsok iránti gyűlöletől.

Báthori Zsófia

Ezután a somlyói Báthori ág kipusztul, kitörölhetetlen emléket hagyva Erdély amúgy is hányatott történelmében. A család felemelkedése és tündöklése az évek folyamán sok kiváló, de gyászos emlékű személyt is adott Erdélynek. Közülük került ki művészpártoló nagyúr, gazdaságot gyarapító kapzsi, magasröptű politikát folytató fejedelmek, erkölcstelen országvezető és csendesen gazdálkodó főnemes is.

Érdemes megemlítenünk azt is, hogy a család a katolicizmushoz végig hű maradt, Zsófián kívül mind türelmesnek bizonyultak a reformációval szemben.

*

Somlyó településének rövid története

Az első fejezetben tisztáztuk Somlyó földrajzi fekvését, nevének feltételezhető eredetét és tulajdon birtoklását, annyira, amennyire a fennmaradt iratok említik, vagy utalnak rá.

Arról is megemlékeztünk, hogy 1351-ben házasság révén került a későbbi hatalmas vagyonú Báthori család kezére, Báthori László és Medgyesaljai Anna házasságával. Feltétlenül tisztáznunk kell azt is, hogy lett Somlyó a Medgyesaljai Anna

Somlyó a múlt század végén

hozománya.

Azt említettük, hogy Somlyó Pók Miklós birtokába került, kinek apja Pók Móricz, és nevét a móriczhidai birtokától kapja. Ezért eredeti nevének összetevői, móriczhidai II. Móricz a Pók nemzetségből. Így lett fiának névösszetétele móriczhidai Móricz Miklós, a Pók nemzetségből, akit egyébként Pók Miklósnak is ismernek, mint II. tagját a Móriczoknak. Ennek felesége Mojs nádor leánya, akinek apai öröksége az aranyosmedgyesi és a somlyói birtok. E birtokokat Mojs nádor az 1280-ban tett végrendeletében hagyja lányára, Pók, azaz Móricz Miklósnéra. Ezáltal lesz tulajdonos Somlyón Móricz Miklós, a Pók nemzetségből. Fia, aki magát már Medgyesi Pók Móricznak írja, továbbviszi az örökséget. Leánya Anna, kinek neve már Medgyesaljai Anna, a móritzchidai Pók nemzetségből. Ennek a látszólag bonyolult névnek a leegyszerűsítéséből keletkezett a Medgyesaljai Anna név, aki magával viszi a birtokot. A család fő birtoka a móriczhidai volt, míg a medgyesi birtok és a somlyói terület csak mellékbirtokként szerepelt.

A fent leírt birtokjogi és néveredet levezetésének van egy másik jelentősége is: -a már fent említett 1280-ban kelt Mojs nádor végrendeletében az aranyosmedgyesi és somlyói részt leányára hagyja, de még a somlyói várat nem említi. A somlyói várat még a Borsa-Kopasz nádor- féle lázadáskor, 1316-ban sem említik.

A vár keletkezésének ideje 1317 és 1351 közé esik, mert Báthori László hozományában már megkapja 1351-ben a somlyói birtokot és a várat. Az ekkor kelt oklevélben már pontosan utalnak a várra. Ebben a Medgyesaljai Móricz leánya, Anna, Báthori Lászlóné elismeri, hogy fivére, Medgyesi Simon, pozsonyi, győri és bakonyi ispán, a Kraszna folyó melletti Somlyó várat (castrum Somlyó), és a hozzá tartozó öt falut, leánynegyed

fejében átadta neki.

Ezek után bizonyítható, hogy a somlyói várát Pók Móricz vagy ennek apja, Móricz Miklós, a Pók nemzetségből kezdi el építeni és jelentőssé tenni. Ez egyáltalán nem zárja ki azt, hogy a somlyói várhegyen ismeretlen időktől fogva létezett egy megerősített védelmi, vagy menedékhely.

Anna még apja életében férjhezmegy Báthori Lászlóhoz és megalapítja a Báthori családot. A fentemlítettek még megerősíti az a levél, amit 1355-ben a váradi káptalan ad ki, melyben bizonyítják, hogy medgyesi Medgyesaljai Anna, Báthori László felesége, nagyanyjától, Sabinától örökölt Somlyó várat megosztotta testvérével, nevezett Simon mesterrel. Ezután Somlyó

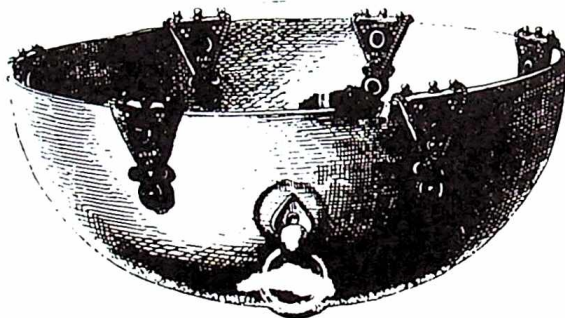
A Várhegy a város felől

már oklevélben is , állandóan a Báthori család birtoka.

Marosi István 1684-ben ír Somlyóról,és úgy említi, mint

"Erdélynek kifele egyik szemefénye..." Hivatalosan előbb mint kastellum, castrum majd praesidium volt említett. Sohasem volt királyi birtok vagy királyi vár, mert a fejedelemségek alatt is mint végvár szerepelt. A történész vagy kutató szinte ösztönösen érzi, hogy a település régebbi mint a vár, amit a későbbi leletek hűen bizonyítanak. Az említett leletek világszinten számontartottak, és hűen igazolják, hogy már a honfoglalás előttől is lakott, vagy legalábbis átmeneti település helyének használt volt a Kraszna partja és a Magura több völgye.

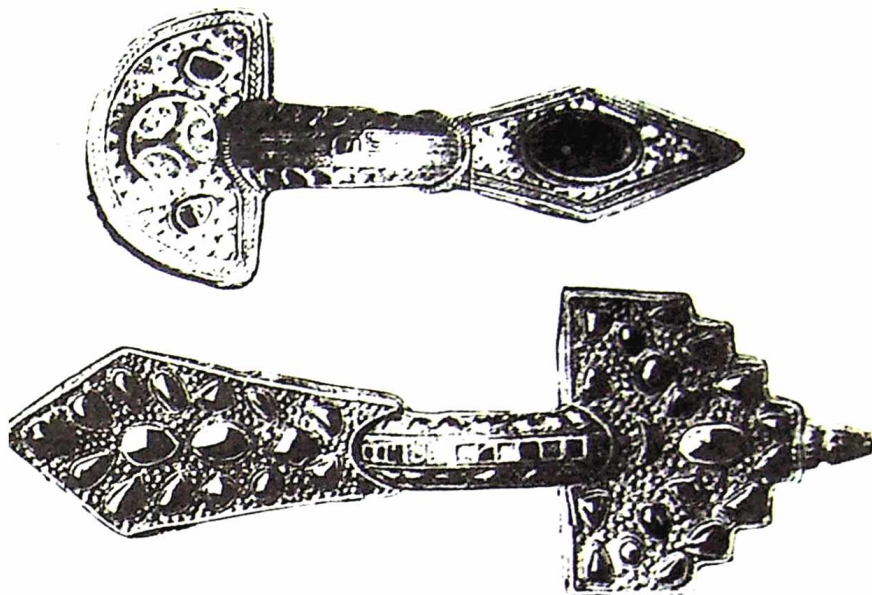
1797. augusztus 5.-én, Somlyó életében kiemelkedő esemény következett be: a Magura lejtőjén a várhegy oldalában két

Darabok a kincsleletből

kecskepásztor rendkívüli értékű aranyeletre bukkant.

A kincs pontosabban a Csorgó utca martjában, a felsővárhoz vezető út mentén került elő. A lelet vízigót, mások szerint gepida eredetű aranytömegből állt, a Kr. utáni IV. századból. Az ékszerek és dísz tárgyak a IV.századbéli Pontus vidéki aranyrekeszes ötvösművesség, talán legjellemzőbb és legértékesebb

Darabok a kincsleletből

darabjai lehettek. A lelet a bécsi Császári Múzeumba került.

Majd száz évvel később, 1889-ben, ugyancsak a Csorgó-utcában, egy házalap ásása közben, felszínre került a második világhíres somlyói kincslelet: csodaszép rekeszműves gránát, és ónixkővel ellátott fibulák, gyűrűk, ruhakapcsok és edények. A Constantinus, Gratianus, és Valens érméket keretbefoglaló medalionok csoportja, egyike a legszebb legértékesebb ókori kincsleleteknek, melyet világszerte szigorúan nyilvántartanak.

A díszműveket, tárgyakat és rakott lószerszámokat a Budapesti Nemzeti Múzeum őrzi. Az, hogy a kincsek a környéken húzamosabb ideig megtelepedett népcsoport elásott értékét, vagy csak egy menekülésre készített csapat hirtelen elrejtett értékét

A kincslelet egyik darabja

képviselte, még nem eldöntött tény. Az, hogy a Várhegyi vár és környéke már régtől fogva kiválasztott hadászati hely volt, az kétségbevonhatatlan.

Gyöngyösi Rudolf, egykori utazó és leíró szerint Somlyón már 1125-ben is vár állott. Ez a leírás hibás, mert a már fent leírt birtokviszonyok semmiképpen sem teszik ezt valószínűvé. Más történészcsoporthoz szerint a vár építésének rendeletét Nagy

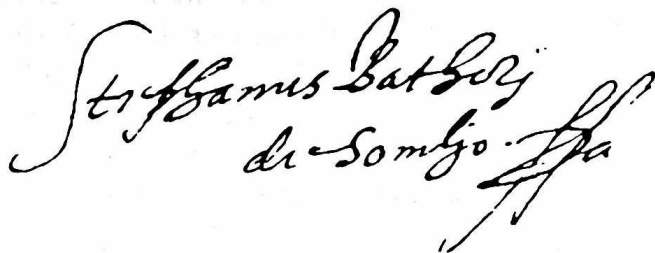
Lajos király adta ki 1354-ben és helyét is személyesen jelölte meg. A megnevezett okiratokat ismerve, ez szintén cáfolható.

Somlyónak egykor igen fényes élete volt. Mint láttuk, a krőzusi vagyonnal rendelkező Báthori család számtalan tagja itt született, itt élt, és innen indult el történelemalakító politikai vagy tisztségviselő újtárra. Nem kevesebb mint hat erdélyi fejedelem, két erdélyi vajda és egy lengyel király született e falak között, akik többé-kevésbé életüknek egy részét is itt töltötték.

Somlyó első kiváltságlevelét 1531-ben kapja, amikor lakói adómentességet nyertek. Báthori István, a lengyel király 1577-ben felmenti a vámfizetés alól a város összes polgárát. 1589-ben Báthori Zsigmond még tovább növelte e kiváltságokat,

melyeket Rákoczi György is megerősít.

A handwritten signature in black ink, reading "Istvanus Bathory de Somlyo". The script is cursive and elegant, with a long, sweeping underline.

Báthori István fejedelem aláírása

A Báthori család "öreg nemzet", főrendi címerükben egy sárkány forog három sárkányfog körül, mely sárkányt a család egyik őstagja fojtotta az ecsedi lábba, s tőle roppant vagyont szerzett. E monda változata Somlyón még e században is élt, de már "házira" váltva, miszerint a Magura egyik likában élő sárkánykigyót ölte le egy vitéz levante. A lyuk helye idővel áttevődött a Fenyves-alji lyukhoz, a Magurával szemben, amit a mai napig is sárkánylyuknak neveznek.

A handwritten signature in black ink, reading "Bánffy Dénes". The script is highly stylized and cursive, with a long, sweeping underline.

Bánffy Dénes aláírása

A Báthori ágból Somlyó utolsó birtokosa II.Rákoczi György hitvese, Báthori Zsófia volt, aki 1670-ben(helyenként 1669-ben) "arx Somlyót" és tartozékait 5000 forintért elzálogosította

Bánffy Dénesnek és feleségének, Bornemisza Annának. Bánffy Dénes szorultságában rövid ideig Gyerővásárhelyi Gyerőffi Györgynek adja szintén zálogba. De a birtok visszaváltásának még 1676 előtt meg kellett történnie, mert I. Apafi Mihály fejedelem zálogbirtoka lett már ebben az évben. 1677-ben I. Apafi Mihály fejedelem jóváhagyásával, a már özvegy Bánffy Dénesnét, Bornemisza Annát iktatták be a vár és ennek uradalmi birtokába, ami ezekután e család tulajdona maradt.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem

De a birtokviszonyok még sokáig részben rendezetlenek maradtak, mert a Báthori család kipusztulása után a Bánffyak

még hosszasan perelik Somlyót.

Várátadás a kuruc világban

Annak ellenére, hogy a településnek kegyurai ilyen nagy fejedelmi családból származnak, a város csak igen lassan fejlődik. Az 1553-as évben még Báthori András a legnagyobb birtokos, aki 288 portával bír. A város szabad kapuszáma ez idő szerint 47 és fél. Összehasonlításkeppen a Krasznáé 61, Percsenyé 42 és fél. 1584- ben a város kéri az önálló városi rangot az országgyűléstől, de nem kapja meg.

Az adatok szerint 1658-ban a településen már 168 jobbágycsalád él. 1671-ben már itt van Kraszna vármegye törvényszéke, sőt 1772- re az ítélőtábla is ideköltözik.

Nehéz éveiben gyászos eseményekben sem szűkölködik a város: egyik ilyen dátum 1598 , ugyanis Székely Mózes innen indul el a török elleni támadásra, maga után hagyva a teljesen felélt környéket. De szomorú év az 1660-as is: a Barcsai Ákos fejedelem érdekében fegyvertfogó Szejdi Amhát pasa a várost

ostromolja, lerontja, majd a maradékot felgyújtja. Ezt az 1660-as nagy pusztítást a város népe csak nagyon lassan heveri ki. 1720-ban a lakosság létszáma még csak 521 fő, ennek egyik fő oka az 1703-as gyászos esemény: a kuruc háború idején a vár egy ideig a császár hűségén maradt, ám Kaszás Pál várparancsnok rövidesen feltétel nélkül átadja a felkelőknek, s maga is kuruccá lesz.

Teleki Mihály

A császár az árulásért méltó büntetést kíván, s Rabutin tábornokát küldi el, hogy a tényt megbosszulja, aki ezt Kloeksberg generálissal hajtatja végre. A városra szabadított rác és német zsoldosok minden lehető kirabolnak, a lakosságot rész-

ben megölik, részben elűzik. Az elhagyott várost az alapokig felégetik.

Somlyó pusztításához hozzájárult még az is, hogy a Báthoriak alatt Rudolf császári seregének kezére került a város. Poraiból, ha lassan is, de feltemádt, mert nemsokára Somlyó lesz az osztrákokkal való szembenállás legfontosabb központja. Előbb Bánffy Dénes szervezi meg a híveket és esketi fel Apafi fejedelemre, majd 1677-ben Telekit is itt választják fővezérré. Teleki Mihály 1680-ban itt találkozik Thökölyvel, hogy részletesen megbeszéljék az ellenállást. 1681-ben itt társul az erdélyiekhez maga Wesselényi is. Ezek után elmondhatjuk, hogy az erdélyi és császári összecsapás bölcsője Somlyón ringott először.

A várat és a várost 1687-ben Lotharingiai Károly herceg veszi birtokába, német őrséget helyezve el benne. Innen küldi tábornokát, Schaerffenberget Apafi Mihály fejedelemhez, hogy úgymond "engedelmességre" bírja, s egyben seregének teli szállást biztosítson.

Az 1711-es szatmári béke után véglegesen a császár fennhatósága alá kerül. Ezután csak azért nem pusztítják el vagy robbantják fel, mint feleslegest, mert a császári seregek fővezére központi katonai raktárrá teszi a várat és a várost.

Még egy érdekes eseménye a városnak a XII. Károly svéd király látogatása, aki 1714-ben útutazása alkalmával megismeri a várost és a várat. A város lakossága ettől kezdve rohamosan szaporodik. 1787-ben 2287 fő, 1830-ra 3012 főre emelkedik. 1791-ben már normál iskolája is működik, majd 1834-ben római katolikus gimnáziuma és harmincadhivatala van. 1848-ban ismét szerepel a város: Bem tábornok innen indul el a híres ütközetre.

Az 1858-as Vasárnapi Újság úgy ír Somlyóról, mint igen jó bormérő helységről, melynek közelében bő ásványvíz források

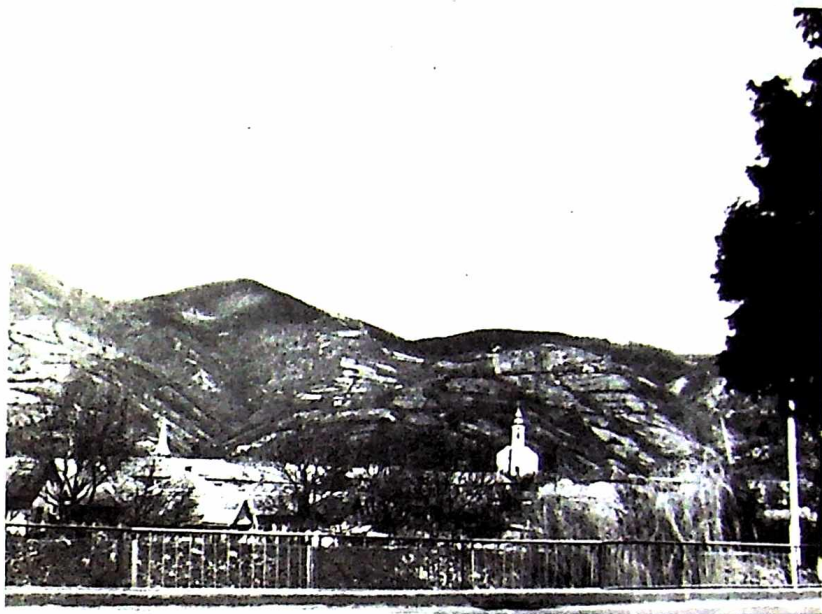
is vannak. Hogy ezek merre lehetnek, azt ma pontosabban meg kellene állapítani. Az öregek szerint az ásványvíz kutak a perecsenyi út mellett lévő gazdasági iskola épületei mellett léteztek, még nem is olyan régen.

1864-ben neves Kaszinó és Polgári Olvasóegylet kezdi el működését a városban.

*

A vár története

A város története annyira összefügg a vár történetével, hogy szinte meg sem kísérelhető szétválasztásuk. Gazdasági, politikai és hadi események ideje minduntalan összefonódik. Ennek ellenére megpróbálhatjuk a vár történetét hűen végigkísérni, bármennyire is hézagosak a róla szóló adatok.

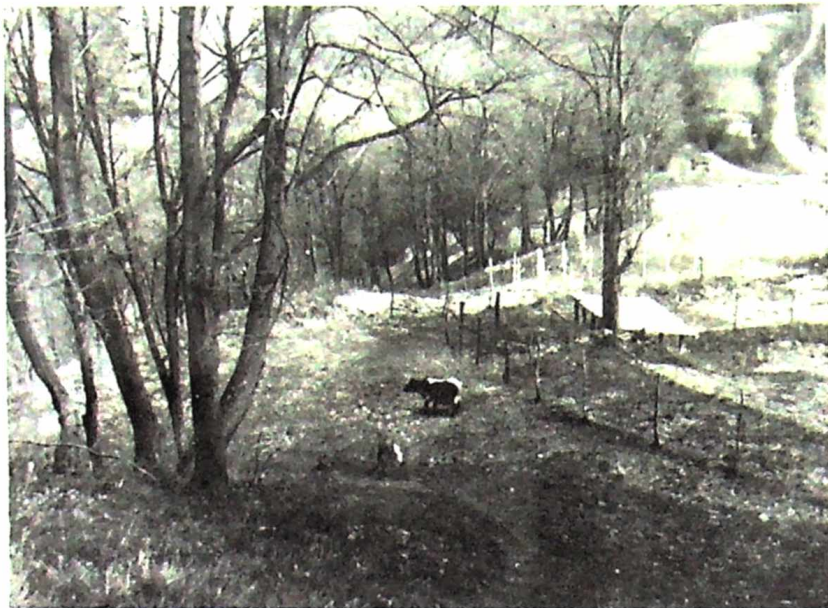
Magura a város felett

Az Erdélyben oly sokszor előforduló Pogányvár elnevezést itt a város körül a századok folyamán számtalanszor emlegetik. Helynév lehet ez is, mint a többi, melyhez az illető tájon meg-

honosodott régi várromokhoz fűződő regékkel, analóg-mondák is kapcsolódnak.

Ilyen az a hiedelem is, hogy a várnak már egyáltalán, vagy csak nyomát alig viselő hegy üregei, minden kilencedik évben megnyílnak, s belőlük tündérek járnak a közeli kútra- forrásra vízért.

Nem kizárt az sem, hogy e helyek valamelyike a mondákban csakugyan az ősi pogány áldozóhelyek emlékét őrzik.

A felsővárba vezető út

Ősmagyar vallásunk utolsó nyomainak egy része valahol itt is kell legyen, mert Vatha birtoka eldugott ösvényeken még sokáig a pogány vallást őrizhette. Érdekesen Bunyitai Vince is ír erről (bár mai történészeink egy része lebecsülően vélekedik róla): "...az őshit követőinek oltárai, itt a Kraszna partján, valahol az újlaki egyház helyén lángoltak utoljára...". Ezzel össze-

függően ismeretes az, hogy Somlyó-Újlak ősi települése a kezdeti időben, szorosan Somlyóhoz tartozott, és kiépülése is egy igen régi vallásos helyen kezdődött.

Szinte lehetetlenség azt állítani, hogy az ősvallás utolsó, már üldözött szakaszában, a kultikus szertartásokat művelők ne menekültek volna fel a hegyekbe, a Magura szakadékos völgyeibe, a rengeteg erdőtől kerített tisztásokra, vallásuk gyakorlása alkalmával. Erdélyben ez egyáltalán nem idegen jelenség, mert Székelyföldön is a bujdosó vallásgyakorlatra számtalan emlék van, ennek nyomaihoz rendkívülien gazdag mondavilág is csatlakozik. Ezek az itt- ott feltűnő emlékek, mondákban való továbbélések világa oly sokrétű, egymásbafonódott, hogy meg sem kíséreltem ebbe a világba behatolni, vagy ezt boncolgatni.

Somlyó története háromirányú: a várhegyi váré, az alsó várkastélyé, és a tulajdonképpeni Somlyóé.

Területi nagyságát nézve a várhegyi vár egykor sokkal tágasabb volt, mint azt a mai nyomok mutatják. A máig megmaradt fal és épületdarab maradványok, az egykori vár legerősebb részének, a fellegvárnak nyomai, aminek dél felé, a város irányában csak egy meredek leszakadás volt a folytatása. A Magura felé nyúló terület, hegynyak, sűrűn és többrendbeli bekerítéssel épített terület volt. Ez irányban több védelmi gyűrű, sánc és fal húzódott egykor, hadászatilag erősített, a hegyvel összekötő egyedüli hegynyak, mély átvágással.

Az első kezdetleges erősség, figyelőhely építésének kezdete a homályba vész. De talán érdemes volna néhány mai történetész fejtegetését is ismertetnünk: Wolf Rudolf, egyik dolgozatában a következőket állítja:- 1259-ben vásárlás útján a Rátót nembéli Roland nádor és a Pók nembéli Móric országbíró tulajdonába került. Móric országbíró leszármazottai birtokolták Somlyót és uradalmát majdnem egy évszázadig, és ők azok,

akik építették azt a kővárat, amelynek romjai ma is látszanak a várhegyen..."

A nagy torony alapjának egy része

Kovács András egy Szilágysomlyóról szóló rövid ismertetőjében a következőképpen ír erről a várról: "...1314-ben Miklós vajda unokái, Medgyesi Móric fia Simon és István fia István voltak a Somlyói uradalom birtokosai. Somlyónak a Kraszna közelében lévő várát, castrum Somlyó prope fluvium Karazna először 1351-ben említik, amikor uradalmával együtt Medgyesi Móric leánya, Anna, Báthori Lászlóné kapta meg leánynegyedként. Abban az időben tehát, amikor az említett birtokrészeket eladományozták, már állott egy vár Somlyón, amelyet a történészek, a zavarba ejtő helymeghatározás ellenére is, a Magura

Várhegy nevű csúcsán ma is látható, mintegy 80x45 [!] méteres tengelyméretű tojásdad alaprajzú, kőből épített és szárazárok-
kal védett vár romjaival azonosítanak. Ennek a várnak az építője
a fentebb említett Móric fia, Miklós lehetett, aki 1277-ben er-
délyi vajdaként, 1303-ban ugocsai és máramarosi ispánként,
1315-1318 között pedig ismételtén, Róbert Károly által kine-
vezett erdélyi vajdaként szerepelt..."

Részlet az erőd falmaradványából

Sajnos, mindkét történész időmeghatározó magyarázata
sem visz közelebb a vár építésének kezdeti évéhez.

De egy még ma is bizonyos, hogy a meglepő aprólékossá-
gal kiválasztott hely, pontos figyelő központja a környéknek, és
a mai városnak hadászati és természetileg egyaránt. Rendkí-
vüli szépsége még ma is sok kirándulót és természetbarátot

vonz. A Várhegy tetejéről tisztán látszik Perecseny, Varsolc és a ködös Meszes, s nyugat felé a pusztacsehi szoros. A rondella-szerű kerek sziklahegy alá szinte bebújik a város, amit délfelé a lankás Nyároska, kicsivel nyugatabbra a ma is itt- ott erdővel borított Púpos határol.

A felső várnak a megközelítése nehéz, fárasztó, mivel jelentőségét átvette később a Báthori-féle alsóvár, ami nyílt lakályos helyre épült, hadi kulcsszerepe nem lévén, elnéptelenedett.

Az egykori várút, ma Csorgó utca

Eredeti formáját, alaprajzát nem ismerjük, mert ezideig ilyen feljegyzés, vagy emlék nem került elő. A megmaradt nyomokból is csak sejteni tudjuk az egykori erősség nagyságát, formáját kiterjedését. A hegy legmagasabb pontján álló egykori fellegrvár alapformája ma [1993] még kivehető, mert az ovális

alapú erőd falai itt- ott majd 2 m, magasan állnak. Alapjának átlója észak - dél irányban kisebb, mintegy 35 lépésnyi. A keletnyugati átló 50 lépésnyi. Minden valószínűség szerint, ez egy hatalmas toronyépület alapja, ami a vidék felett uralkodott. Az északi oldalon a hegynyak felől több boltíves nyílás látszik, ezek ma már majdnem a feltöltődött talaj szintjén záródnak. Ezek között lehetett valamikor valamelyik bejárat is, ha csak az egykori hatalmas toronyépület egykori bejárata nem nyíltott valamelyik szintről.

Az elpusztult vár falmaradványai

A hatalmas kőrtorony falai sziklára rakódtak, ami a város felőli, déli oldalon ma is tisztán látható. A belső udvar ma már feltöltődött, és csak helyenként láthatók mélyedések, helységnyomok benne. Építése egykori jó mesterkezerekre vall, mert a még itt- ott létező fal és alaprészek vastagok, kemények. Ennek köszönhetően a már romos várból valami mégis fennmaradt,

bár ezt is többszáz éve csak bontja- rontja a Csorgó utcai és bökényi lakos.

A várútjának legfelső része

A zömében kúpalakú hegyre épült vár ma is jól elhatárolható: északon a már említett hegynek átvágásokkal, és a másik három oldalon lefutó, szinte megmászhatatlan meredekkel, melyet az idők folyamán szőlővel ültettek be.

A csúcson lévő egykori hatalmas épületet egy második gyűrűszerű fal vette körül. A kettő közötti távolság változó: 10 és 16 lépés közötti. A szélesebb, szinte kis udvarrá kialakult része, az északi oldalon van. Itt minden bizonyítással szolgáló épületek álltak. A ma is jól felismerhető "udvart" kerítő, védelmi gyűrű falának hossza, mintegy 200-210 lépésnyi volt. Az északi ol-

dalon nem messze ettől a faltól, egy kisebb átvágása látszik a hegynyaknak. Az ezt követő távolabbi, mélyebb átvágás biztosította a külső, szabadabb udvart. Ez az átvágás kötötte össze a Bökénypatak és a Csorgó patakok völgyét. Mérete tekintélyes volt, mert még ma is, évszázadok múltán is pontosan követhető.

A Magura

A keleti oldalon erős kapaszkodóval a Csorgó patak völgyéből kúszik fel az egykori egyetlen feljárat útja, a várból mindvégig ellenőrizhetően. Ezzel ellentétben a vár nyugati oldalán húzódó Bökény patakának völgye idefenn annyira elszűkül, elsziklásodik, hogy itt még gyalogösvény is alig létezhetett.

A keleti út, ami lóval, szekérral, is jól járható, a hegynyak tetejére érve, ennek élén áthaladt az átvágáson átívelő, valószínűleg felvonható hídon és ugyancsak a keleti udvar felől beért

az alsó udvarba. Itt továbbmenve átjutott egy második hídon, a második sánc hídján és belesímult kelet felől a külső védelmi gyűrű fala alá. Ennek vonalát követve, délkeleten már megszűnik külön nyommá lenni, mert minden valószínűség szerint valahol beérkezett az udvar területébe. Ez annál is valószínűbb lehet, mert már a déli oldalon nincs tere, helye az út szélességének.

Az ekképpen megválasztott vár helye mindig alkalmas volt a messziről jövő tűzjelek észlelésére és azok továbbítására. Tegyük magunk elé egy térképet: Kővár, Kőddi vár, Szilágycseh, Hadad, Kövesd, Somlyó, Valkó, Sebesvára, Gyalu, Szászfene-si-Leányvár, Géczi-vár, Várfalva-vára és előttünk áll az a várövezet, ami átkarolja a Szilágyságot, és szorosan Erdélyhez kapcsolja.

Ebből a fent leírt várövből van egy leágazás Valkótól kiindulva az élesdi heggyeken át Solyomkő vára felé, az egyenesen látható vidékre, Váradra. A lánc it csatlakozik Bihar, Várad, Jenő, Arad, Temesvár véd-örvonalához. Így elnézgetve a kijelölt helyeket, elgondolkozhatunk azon, hogy messzi elődeink helyismerete csodálatraméltó még ma is, mert mindezeket akkor készítették, használták, védték, amikor ismeretlen volt a teodolit, a repülő-fényképezés, a helikopter és a modern térképészet. Ezek a fentemlített helyek, éjjel-nappal füst vagy tűzjelekkel állandó kapcsolatban voltak. Ha az egyenes rálátást valami hegy, erdő gátolta, akkor oda, arra a helyre őrzést, őrtornyot építettek, melynek nyomai ma is sok helyen léteznek.

Cáfolnunk kell Szeghalmy Gyula történészünk azon állítását, miszerint itt királyi vár állott, melynek építési rendeletét 1354-ben adta ki Nagy Lajos király, és építésének helyét maga jelölte volna ki.

Már boncoltuk azt, hogy a somlyói vár hogyan és mikor épült és ki által került a Báthoriak birtokába. Van olyan történelmi vélemény, miszerint a vár már a XII. században is létezett, de ez vagy csak utalás egy megfelelő pontra, vagy kezdetleges őrhelyre vonatkozhat. Az viszont, hogy a környék még a népvándorlás előttől lakott, biztos: a Csorgó utcai híres aranylelet, bizonyítottan gót, vagy gepida eredetű.

Mint láttuk, a várat lakói rég elhagyták, a rontások után ki sem javítják újjá sem építik a nehezen megközelíthető sásfészket, mert lent a városban új, kényelmesebb palota van kialakulóban, melynek mint ismerjük udvartartása és élete fejedelmi lett. Ez már a Báthoriak műve, akik a lakályos alsóvárat kedvelték, s itt éltek a ma már csak hiányos leírásokból ismert, középkori lovagvilág fényes életét.

Ma szőlőművelés hódít az öreg romok környékén. Tőkési felkúsztak az alsó udvarig, minek nyugati, a Bökény felőli oldalára a völgyből ma is csak szívetnyúzó, meredek gyalogösvényen lehet feljutni az egykor átvágott hegynyak tetejére. A tetőn ez az ösvény beletorkollik a Csorgó utcából feljövő, valamivel kényelmesebb szekérútba, ami járható egészen a vár faláig.

*

Az alsó vár

A Várhegyre épült várról 1251 után megfeletkezik a történelem. Okiratok, feljegyzések többé nem említik. Ám a somlyói birtok sorsa is ingatag, mert a Báthori család is jó 50 évig küszködik azért, hogy a Medgyesaljai ágon örökölt határokhöz fűződő jogaikat érvényesítsék. A két család közötti végleges megegyezés csak 1409-ben jött létre. Kezdetben az így megnyert somlyói birtoknak nem volt különösebben kiemelkedő helye a Báthori birtokok között egészen az 1400-as évek végéig, amikor hirtelen változás következett be a család somlyói életében. Báthori Miklós másodszorra házasságot kötött Losonczi Bánffy János leányával, Zsófiával. E házasság révén nagy birtokokat szerzett a Berettyó és a Kraszna völgyén, melyek szomszédosak lévén a somlyói birtokkal, egyből nagybirtokká tették az uradalmat. Ettől kezdve lett Somlyó az így kialakított, mintegy negyven falut magába foglaló Báthori birtok központja. Az akkori idők elsőrendű követelményeként, a birtokigazgatási központban várat, várszerűen megerősített kúriát, udvarházat kellett építeni, vagy a már meglévőt szükségszerűen megerősíteni. Szinte bizonyosra vehető, hogy Báthori Miklós 1508-ban bekövetkezett halála előtt már itt az alsóvár helyén komoly megerősített udvarház, kúria állott.

Hogy az alsó vár első köveit mikor rakták le, arról sajnos szintén nincs semmilyen pontos adatunk. De első épületének célja mindenképpen a felsővár völgybejáratának, az előtte elhaladó útnak védelme, ellenőrzése volt. A majdnem négyszögletes alaprajzú, négyoldalról beépített épületegyüttest az évek

során állandóan erősítették. Adatunk van arról, hogy IV. Báthori István vajda már 1532-ben felépíti a környék legszebb és legdíszesebb templomát a vár melletti dombon, azt bizonyítja, hogy Somlyó ez időben már a Báthori családhoz méltó fészek.

A várkastély további építésére vonatkozó adatok Báthori István (VI) korából származnak, ugyanis az apa halála után a már hatalmas birtok, Somlyó központtal, három fiúra maradt: Andrásra, Kristófra és Istvánra, akik szorosán együtt szerepelnek különféle birtok-ügyekben. Irattal igazolt, hogy a három fiútestvér nem osztotta fel az uradalmat, együttesen igazgatták azt. Eleinte András kerül előtérbe, aki talán nagyobb részt igazgatja a somlyói jószágot, de valamivel később munkájának területe áttevődik a fogarasi és alvinci birtokokra, ott is tartózkodik. Somlyó gondja lassan Istvánra hárul. Ez időtől származó oklevelek Somlyót már várként emlegetik.

A fejedelmi és vajdai rangot viselő Báthoriak mellett Somlyó arculatának főúri kivitelezésében a Báthori család egyik kevésbé ismert alakja, Báthori István, a VI. járult hozzá. Egyike az András fiainak, aki rendkívüli művészi érzékkel rendelkezett. Báthori András és Majláth Margit fiaként Erdély XVI. századának kiváló személyiségei közé sorolhatjuk. Hosszabb időt töltött Itáliában, jól beszélt olaszul, igen fogékony volt a művészetekre, számtalan történelmi feljegyzést és naplót is írt. Zenekedvelő lévén a somlyói udvarba olasz muzsikusokat is hozott. Érdekes, hogy főúri rangja mellett igen jelentős politikai pályát is befutott: kormánytanácsos, Kraszna megye főispánja, bihari főispán, majd Várad főkapitánya, 1593-ban pedig országos főgenerális.

Sajnos, ezt a szép karriert egy szomorú családi tragédia törte meg: 1594-ben unokatestvére, Zsigmond fejedelem rettenetes

lelki ingatagságban, hallgatva az irigy rágalmazásokra, kegyetlenül kivégeztette Báthori Boldizsárt, az István testvérét. István mindent elhagyva Lengyelországba kényszerült életét menteni, ami ettől kezdve egy pillanatig sem lehetett biztonságban.

Somlyó 1550-től 1594-ig virágzott, István állandóan szépítgette, építette. Itt született gyermekei közül Gábor emelkedett ki, mint Erdély egyik hírhedt fejedelme, kinek édesanyja István első felesége, Bebek Zsuzsanna asszony volt. Második felesége, Kosztká Zsófia, akitől ismét fia született, András.

A történészek szerint ezt a VI. Báthori Istvánt tekinthetjük a somlyói vár kiépítőjének. Alkalma volt megismerni az itáliai reneszánsz építészet szebbnél szebb formáit, ezekből számtalanat hasznosított is. Itthon nagybátyja, a lengyel király személyes parancsára iktatják be a somlyói uradalmi székbe 1578-ban. A feljegyzések szerint 1582-ben Somlyón már folyik az igen élénk építési, -átalakítási munka, ahol sok építész, faragó és ács kap munkát. Számtalan kolozsvári téglavető, cserépkészítő, kőműves és kőfaragó is itt tevékenykedik. Báthori István az akkori olasz hadiépítészet mintájára alakította át, építette fel a nagy váregyüttest, pontosabban a külső várat a négy szegletes sarokbástyával. Ezeknek alaprajza követi az olasz rendszert, e szerint épült fel egykor Szamosújvár, sőt Bethlen is. De ha valakinek kezébe kerül Aranyosmedgyes várának hajdani képe, akkor azonnal felfedezheti a szinte megtévesztésig megnő hasonlóságot a somlyói vár bejáratával.

De Báthori István fejedelemmé választása után Erdélyben általában gyorsult, fellendült az építészet. Az új fejedelemmel az élen nemcsak kőműveseket, téglá- és cserépvetőket, hanem egyre több kőfaragót, szobrászt rendelnek az épülő várakhoz, templomokhoz és kastélyokhoz. Ezalatt VI. István már Somlyót annyira kiépítette és megerősítette, hogy amikor 1575-ben

nagybátyja a lengyel trónt készült elfoglalni, maga helyett Báthori Kristótot ültetve a fejedelmi székbe méltónak tartotta a fényes, országos sereget Somlyóra összehívni.

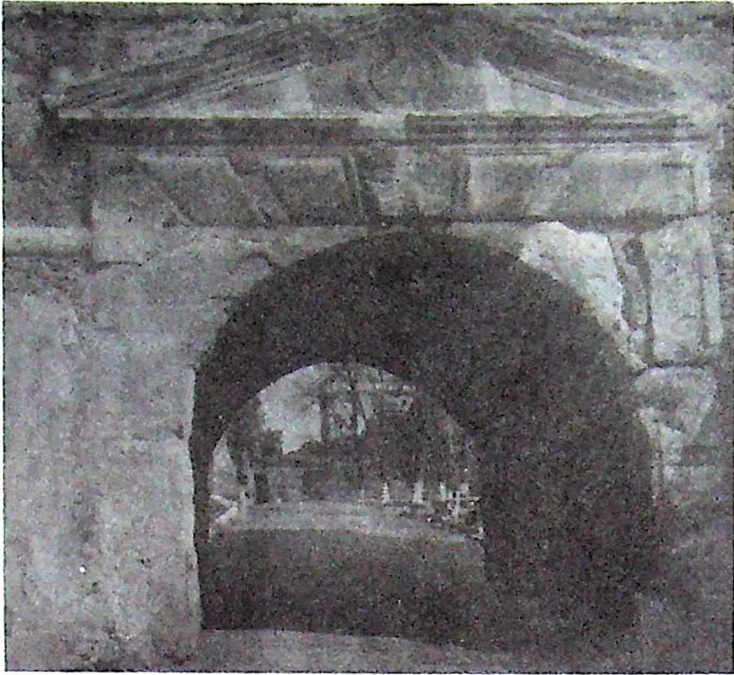
Erdély ez időben szinte ugrásszerűen növekedett, gazdagban gyarapodott, épült, amit elősegített az ez idő tájt megjött török támogatás is, ami egy ideig hatalmas biztonságot adott a kicsiny országnak. Murad szultán rendeletben adta ki a nagyhatalmú temesvári basának, hogy "...Erdélyre senki csatát ne űzön, rabolni ne merjen, ha fejtét szereti."

A nyugati reneszánsz kapubástya

Egyes történészek szerint Báthori Kristóf fia, a szertelen Zsigmond építette a vár legszebb, ma is fennálló részét 1592-ben, a nyugati reneszánsz kaput. A kapu feletti kettős címerpajzsban még kivehető a sárkányfogás, nagyon megrongált Báthori címer, S.B. a Zsigmond nevének kettős kezdőbetűje és

egy évszám, ami vita tárgya, mert lehet 1592, vagy 1597 is. De a történészek nemcsak ebben nem értenek egyet, magáról az építető személyéről is keményen vitatkoznak.

A bejárati kapu faragott kökerete

Talán érdemes volna néhányuk véleményét megismerni: Szeghalmi Gyula szerint a Báthori István által épített várkastély kapuja fölött a Báthori Zsigmond nevének kezdőbetűi (S.B.) és az 1597-es évszámot olvashatja a látogató. A Románia című útikalauzban Belia György írja: a városban áll a Báthori István által 1590-ben épített vár romja. Kis Gábor, Bunyitait idézi: a kapu ormán két címerpajzs látható, a jobb felőli a Báthori címerrel, a bal felőli üres. A vár 1532-ben épült, s így akkori asszonyának Thelegdy Katalinnak címere állhatott rajta. Dr Mátyás Vilmos álláspontja: a várat Báthori Zsigmond építette

1597-ben. Wolf Rudolf véleménye: a vár címeres kapuját Báthori Zsigmond unokatestvére, Báthori István építette 1592-ben. A különböző véleményeket, megállapításokat még sorolni lehetne. De időközben, 1993 őszén napvilágot látott Kovács András írása miszerint a vár építője VI. Báthori István, a fejedelem unokaöccse, aki Itáliában is tanult 1572 körül. Szerinte ő építette a nyugati kapubástyát és a ma üres címerpajzsban egykor a Bebek címer ált. Biztosabb eredményre, valószínűleg csak az 1993-ban megindított restaurálás nyomán juthatunk el, ugyanis elsőként vették tervbe a nyugati kapubástya felállítását és helyreállítását.

A szép, boltíves kapubejáratot erősen alapozott timpanon zárja le, melynek nyomottsága a felettelévő emeleti ablak elhelyezéséből adódik. A kapuval szemben állva, jobbkéz felől megláthatjuk a kőbe mélyen beépített vas csigakereket, melyen a láncot átvetve a felvonóhíd egykor bevonható volt. A boltíves kapu felett kifelé, a három nagyméretű ablak felett öt komoly lőrés tátong, bizonyosságul, hogy az épület harmadik szintjéről védeni is lehetett a bejáratot, még kisebb ágyúval is.

Az alsó vár területe, udvara egykor sokkal tágasabb és beépített volt a ma fennmaradt romokénál. Érdeemes egy pár percet szentelni a vár átépítésének, kibővítésének áttekintésére. A források nagyrésze és a Somlyóval foglalkozó történések a bővítés, majd az átépítés kezdetét az 1570-es évekre teszik, mégpedig Báthori István idejére. Sajnos, akik nincsenek tisztában a Báthori család kronológiájával, természetesen Báthori Istvánra, a fejedelemre és lengyel királyra gondolnak azonnal.

A mai vár területén már az átépítés előtt is egy erőbben megépített várkastély állott. A bejáratot fedező épület ott állt a mai háta mögött, de vagy 25 méterrel beljebb, északnyugati sarkát képezve annak a beépített négyszögnek, melynek két túl-

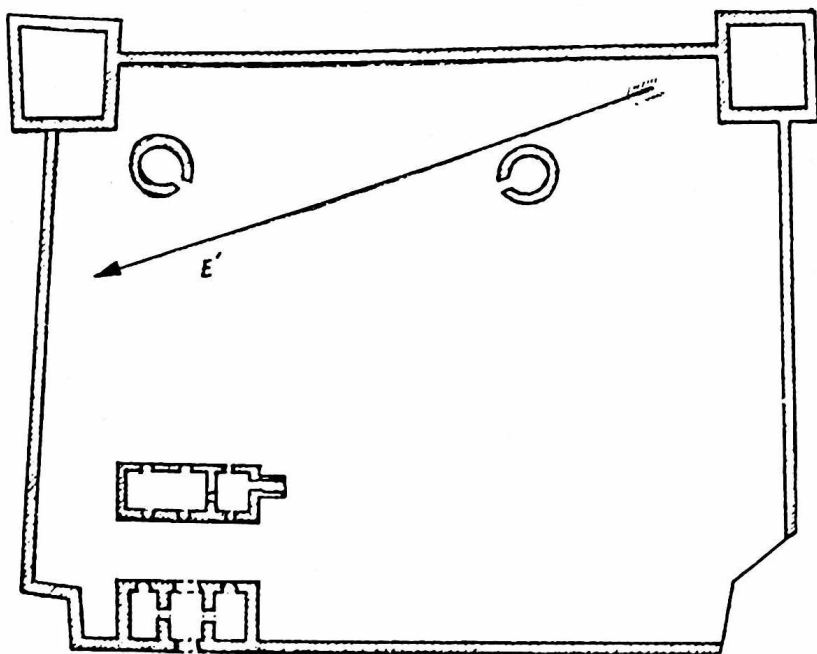
só sarkát az a két bástya alkotta, mely ma is áll, de már mélyen bent a várudvarban. A két körbástya a régi várfalon kiugró sarkobástya volt, amit hűen bizonyít a ma is tisztán látható hozzáépített falrész, ez egykor csatlakozott a volt várfalakhoz. Sőt ennél többet is bizonyít: érdekes módon megmaradt a faragott kőablakkeret-részlet, ez abban a déli falban volt beépítve ami a délkeleti kerekbástyához csatlakozott. Ma is tisztán látszik a megmaradt keretrészlet a bástya falához építve, s benne a hajdani vasrács fészeklikaival. Ez az egykor a második szinten lévő faragott ablakkeret minden kétséget kizárva bizonyít két dolgot: először a régi vár méretét és falainak magasságát, ami ez ablak felett mintegy 8-9 m magasban még jólláthatóan csatlakoztak a legalább négyszintes délkeleti kerekbástyához, másodszer azt, hogy a vár körül még egy védőfal létezett, már a kezdeti időkben is, mert a vár falához épített belső épületek emeletesek voltak, és ezek ablakai nem néztek ki a szabad mezőre. Itt egy védett területnek, külső udvarszerűségnek kellett lennie.

Az, hogy Báthori István fejedelem ebben a várban vagy a már bővítésnek indított részekben született még nem tisztázott kérdés. Mindenképpen e korban már kényelmesebb, terjedelmesebb kellett legyen a vár, mert itt országos összejöveleket, tanácskozásokat, ünnepléseket és olykor bizony dínom-dánomokat tartott a dúsgazdag Báthori család.

A ma még meglévő romok, maradványok figyelmes kutatásával a szakember rekonstruálhatja a megújított várat is. A bővítés alkalmával a két kerek bástya a vár belső udvarába került a teljes régi várterülettel együtt, s ezek köré épült a nagy négyszögletes, négysaroktornyos új vár. A ma is létező két kerekbástya mérete meglehetősen eltérő: míg az északkeleti jóval alacsonyabb, több ablakkal, s az alatta levő pincehelység az ud-

varszintnél magasabban álló boltozású, addig a délkeleti egy jó szinttel magasabb. Az udvar felőli bejárata csak a harmadik szintről nyílik, faragottkő homlokgerendával, s az egykori vár falcsatlakozása még a 8-9 m magasan lévő ablakot is keríti a negyedik szinten. Az alatta lévő pince boltozott, nagy, nyílástalan és egészében még ma is félelmetes. Ablaka a felső szinteken kifelé zárt. Mindkét bástya alatti helység háborzongatóan hasonlít az egykori várakban lévő börtönkazamatákhoz.

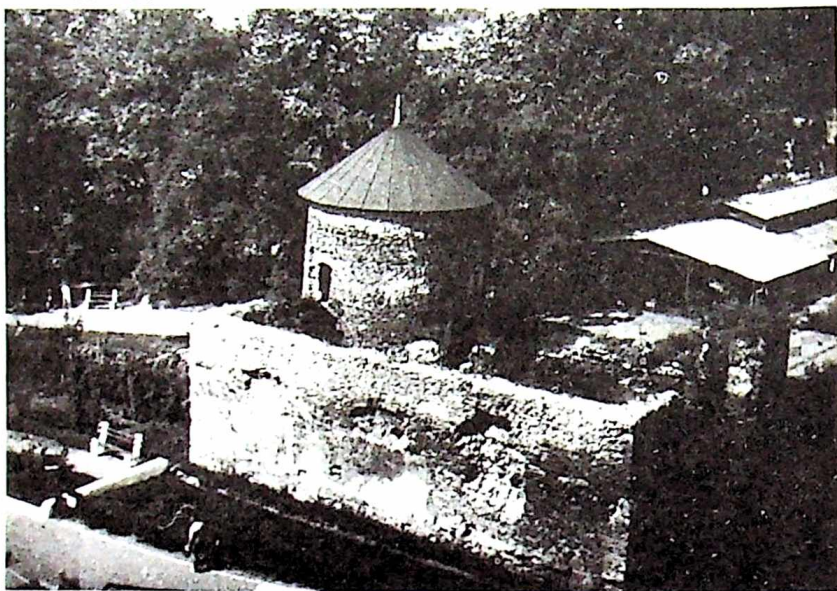

Az alsóvár alaprajza

A már újjáépített vár szinte négyszeresen nagyobb az eredetnél, s alkalmas mindenféle reprezentációra. Az új szegletbástyák csak félig kiugróak a várfalak vonalából, s feltűnően nagy területűek. Egykori formájukra következtethetünk a még nagyjából megmaradt északkeleti szegletbástya romjából.

Nézzük meg ennek máig megmaradt részeit, mert csak ezek egyedül utalhatnak a többi három elpusztultra.

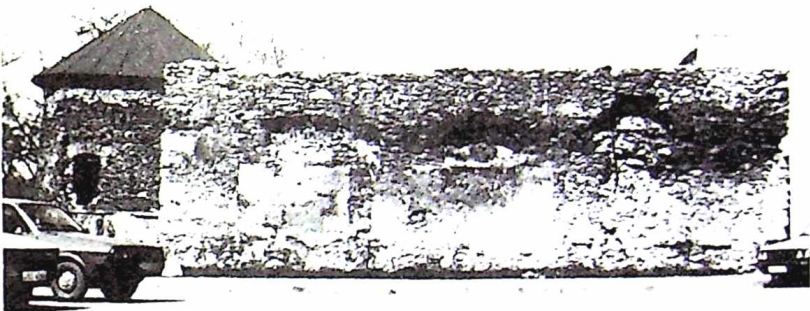
A bástya keleti fala ma is épen áll (1994) a második szint lefedéséig, de a többi fal is az első szint felé nyúlik. A négyszegletes bástya (keleti és északi), kifelé teljesen szabad. Ezen, oldalanként 3-3 szép bolthajtásban záródó, középen elválasztott, kétlőréses ablak nyílik. Ezek csak védelemre és nem világításra szolgáltak. A kis méretű déli és nyugati fal a saroknál szabad kifelé, de így is elfér rajtuk egy-egy hasonló duplalőréses ablak, ugyanazon a szinten. A szimetriának megfelelően lőrés nélküli falak belső, várudvarba eső részén is létezett egy-egy, csak is a világítást szolgáló ablak.

Az északkeleti sarokra épült szegletbástya

A nagy belvilágú bástya alsó szintje teljesen ablaktalan, csak a második szinten nyílik a már említett 8, duplalőréses kifelé és a két befelé nyíló egyszerű ablak. A 10 ablakkal rendel-

kező bástyabelső minden bizonnyal több helységet foglalt magába, mert nagysága akár lovagtermül is szolgálhatott volna. Az említett második szinti helységek felett még most is szépen látszanak a falba nagyon sűrűn beépített gerendák fészkei, melyek a szint lefedésére vagy a körfolyosó alapjául szolgáltak. Minden bizonnyal e felett is volt szint, mert a fal itt-ott folytatódik töredékekben felfelé és a padolás gerendáinak mérete, és sűrűsége is erre utal. A bástya egykori, teljes magassága rajz és rom híján ismeretlen. A szokatlanul nagy bástyabelső mérete egyben arra is enged következtetni, hogy itt is volt a védelmi személyzet lakása. Az alsószinti helységek pedig nagyméretű raktárukat is szolgálták.

Az északkeleti szegletbástya keleti fala

Érdemes megemlítenünk az építészek, főleg a történészek ezen bástyaszerkezetre vonatkozó véleményét, vitáját: Kovács

András egyik írásában szigorúan állítja, hogy ezek a viszonylag nagyméretű, 19 m oldalhosszal bíró bástyák teljesen fedetlenek voltak és csak a négy külső faluk állott. Ezen belül körfolyosók futottak több szinten. Szó szerint: ezek a mintegy 19 m-es homlokfalú bástyák, tulajdonképpen belül üres gerendafödémes építmények, ágyútoronyok voltak, amelyeknek belső szintjéről oldalazni lehetett a falakat támadó ostromlókat. Ha ezt a feltételezést valósnak vesszük, akkor teljesen értelmetlen az az építészeti jelenség, hogy lőréses nyílások a falakról az udvar fele is, sőt a tőle kb. 4 méterre meredő nagy kerekbástya falára is. Az inkább feltételezhető, hogy ezek már ablakokként szolgáltak a bástyabelső számára, ám akkor ezek a bástyák szintesek és fedésekkel kellett, hogy legyenek. Ez ellentétes vélemények nem hatnak újdonságként, a Somlyó várával kapcsolatban, mert ezenkívül számtalan különbözősége akad a kutató.

Az északkeleti szegletbástya belülről

Sajnos, az eléggé bonyolult és aszimmetrikus, fura várrendszert építgetéséről csak 1582-től kezdve ismerünk pontosabb adatokat. Ez időben szerződtek Kolozsvárról téglavetőket és cserépcsinálókat Somlyóra. De úgy néz ki, hogy megfelelő kőműves sem akadt a környéken, mert 1591-ben különösen "jó kőművest" keresnek a munkálatok rendezésére. Itt meg kell említenünk egy érdekes és értékes adatot: 1592-ben, Kolozsvárról faragott köveket, ajtó-, ablak- és kandallókereteket, sőt díszes gyámköveket szállítottak, egyenként 12 ökrös szekéren Báthori Istvánnak.

A kapubejárat keleti, leromlott része (1993)

A közelebbről meg nem nevezett építkezés helye és pontos útvonala is csak Egeresig ismeretes. Egeres ekkor Bocskai birtok lévén csak egy fontosabb megpihenő pontja volt a nagy terűs karavánnak. A feltételezést az is alátámasztja, hogy sehol a kör-

nyéken ekkor nem építkezett Báthori István, kivéve Somlyót. Már 1583-ban is építkeztek Somlyón, mert feljegyezték a Szilágyi János nevű kolozsvári kőművescéh atyamesterének nevét is aki ez időben itt dolgozott.

The image shows a handwritten signature in black ink. The name 'Lórántfy Susanna' is written in a cursive script. Below the main name, there is a smaller, more stylized signature that appears to be 'Zsuzsanna'.

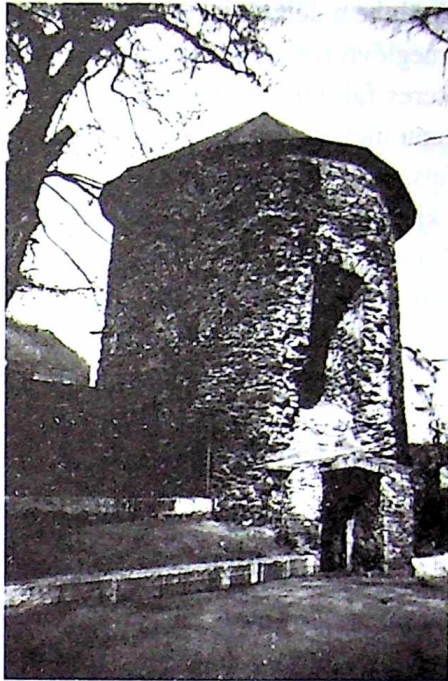
Lórántfy Zsuzsanna aláírása

A nagyarányú építkezési korszak valószínűleg 1594-ben szakadt meg, amikor Báthori Zsigmond megöleti unokatestvérét, Báthori Boldizsárt, ezért Istvánnak is menekülnie kellett Lengyelországba. A várat a fejedelmi kincstár lefoglalta, és róla október 13-án leltárt is készítettetett.

Ezután Somlyó elég csendesen élte túl a vészes éveket, 1643-ig, amikor Báthori Zsófiát II. Rákóczi György elvette feleségül. Az országra szóló eljegyzés leírásából kitűnik, hogy a menyasszonyt Wesselényi Ferenc, a későbbi nádor adta ki, a vőlegény részéről kérő Lónyai Zsigmond és Prépostvári Zsigmond uraknak.

Ennek előtte a daliás váradi kapitány, Rákóczi György sokszor járt le Somlyóra udvarolni és azután is kedvelt helye lett a csendes, romantikus vidék. Lórántfy Zsuzsanna asszony sok levelet menesztett egykor Somlyóra, mert fia még férj korában is előszeretettel tartózkodott a várban. De a boldogság nem tartott sokáig, mert a sikertelen lengyelországi hadjárat rengeteg

pénzt emésztett fel, minekokáért úgy a birtokot, mint a várat el kellett zálogosítani.

Bástya a várudvarban

Szórványadatok még léteznek arról, hogy Somlyón valamit még javítottak. 1649-ben valami építkezés is lehetett, mert adat van arról, hogy az alvinci habán csempésektől, akik hiresek voltak szép kerámia csempekészítésükről, jó két szekérnyi kályha cserepet vásároltak és vittek Somlyóra. Sőt, még később 1656-ban az özvegy Andrásné, Zakreszka Anna kívánságára téglá és cserépvetőket kerestetnek, és végül is szerződtenek a kolozsvári mesterek közül.

Miután a híres és dúsgazdag Báthori család pezsgő politikai és gazdasági élete megszűnőbe lett, Somlyó és maga a váre-

gyüttes is lassú pusztulásnak indult. Leghamarabb a délnyugati szegletbástya tűnt el, mert ennek már a régebbi rajzokon sincs nyoma, de így épült be a délkeleti bástya helye is, lakóházakkal. Bár itt egy ma meglévő romos magánház piciny udvarán e bástyának jó 3 méteres falszakasza még létezik.

A nyugati kapu melletti északnyugati sarokbástya épültének helye nemrég felszabadult. Alapvonalata és a várfelőli fala ma (1994) még jól kivehető. A nemrég eltakarított területen biztosan követhető a nagy bástya volt formája és helye, ami irányban és méretben megegyező a már részletesen ismertetett északkeleti bástyával. Az északnyugati bástya közvetlenül a kapubástya mellé épült. Nyugatról hozzáépítették szorosan azt az ősi iskolaépületet, melyet az idők folyamán számtalanszor átépítettek és minden somlyói lakos úgy ismer, hogy az "Ócska gimnázium".

A bástya lebontásának idejét nem ismerjük pontosan, de az iskola falai ma is magukon viselik a szoros összeépítés nyomát, magával a bástyával, vagy egy a bástya helyére később épített épülettel, úgy annyira, hogy az iskola folyosó ajtói ma is az emeleti szinten a szabadba nyílnak. A régi iskolaépületnek, ami volt kolostor és rendház is, alig volt egy néhány négyzetméternyi udvara, annyira szorosan hozzáépült a várhoz, és a bástyához. Az udvaron lévő falak, toldalék anyaga teljesen megegyezők a vár többi falrészleteinek anyagával. Ez csillámos gyenge minőségű magurai kő és kevés égetett "cigánytégla", melyhez kötőanyagként oltatlan meszet és kevés homokot használtak.

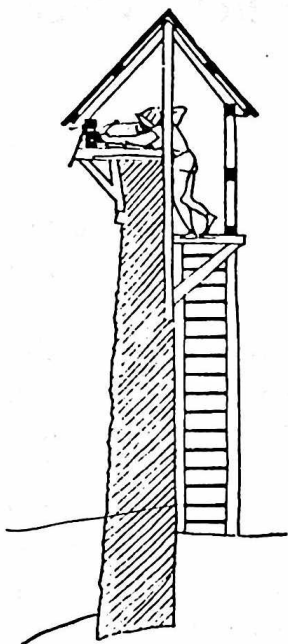
*

Inventáriumok és a vár belső élete

Közismert az, hogy a fellelhető egykori leltárak alapján felmérhető és leghűbb kép alkotható az egykori állagról. Somlyó váranak legrégebbi leltárát 1594-ből ismerjük.

A vár ezidőtájt a Báthori család legnagyobb raktára és élelembegyűjtő központja. Hatalmas mennyiségű háj, szalonna, tehénfaggyú, vaj, méz, bor, kősó volt az épületekben felhalmozva. Tele volt a marhabőrök és báránybőrök raktára is, sőt a nagymennyiségű kőtörő, kőmegmunkáló szerszám és vasrúd sem hiányzott. Hogy a pontosan megnevezett, leltárba vett dolgokon kívül a sok várbéli kacatnak, holminak is külön helye volt, az feltételezhető az udvar elég sűrű kamrákkal való beépítéséből. A leltár több aprólékos részletről is beszámol: többek között itt állt az "udvarbírótság" háza, a hajdani "nagypalota", a "Kraszna felőli szegletbástya", melyet pontosan nem határoz meg a két déli bástya közül. De említi a "torony alatti tárházat", amiről a kerek bástyák leírásában már beszámoltunk. Amikor valamegyik nevezetesebb Báthori család tagja a várban tartózkodik, a kapu feletti "nagy palotában" van elszállásolva, a kíséző személyzettel együtt. A későbbi években itt már csak paraszti bútorok és "hitványabb szőnyegek" találtattak, ócska szekrények porosodtak. A keresgéléskor előkerült egy szép "muzsikálás-hoz való könyv" is, és az "asszonyházban egy rakott ládában, valami apró kiskatulyában, fedeles, üvegpoharak, egy dézsában álarcok és egy ülésre való ládában hitvány levelek." Még gyermekjátékot is talált az 1594-es összeíró egy "tarackocskát, mely egy kis úré" lehetett.

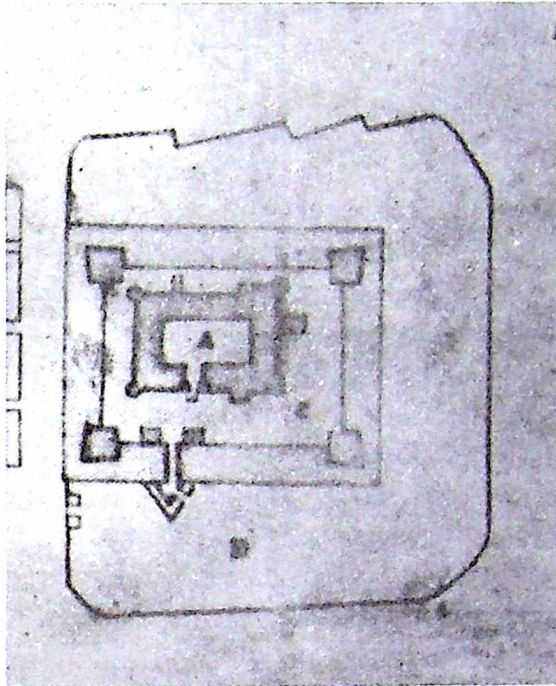
Vívófolyosók

A négyszegletes várat négy erős bástya védte, melyeken számtalan strázsahely áll. A közkatonák és a lovasok "tanyaházai" a falak mellett, ezeken kívül sorakoznak, amikből "tizenkettő vagyon védelemre, eléggé gyengécske fallal". Ezek szerint a tulajdonképpeni várfalon kívül még volt egy külső fal is, ami "gyengécske" volt a belsőkhöz számítva, de a külső védelemnek úgy látszik megfelelt. Ennek sajnos ma nincs nyoma. Bent "a bástyák közén" számtalan kőépület állt a körfalakon erős vívófolyosók vigyázták a várat, ahová több helyen lépcsőkön lehetett feljutni.

A belső udvaron állt az elég nagy "tömlöcház", mely csak igen ritkán volt üres. Ugyanitt "bemenőleg, jobb-kéz felől" következtek a "paloták" vagyis az úri szállások. A paloták "oldalában tágas tornácok futnak, jó padolással és kamraszékkal". Az itteni bútorok is ennek megfelelőek "módos és gyantáros..." azaz szépen javított és festett. Egyébként az összes főúri házakat "...kályhás kemencékkel és vassarkos ajtókkal" látták el. Ezeket olvasva tudomásunkra jut, hogy a kényelmes várbelsőt gondozták és alkalmakként javításokat is végeztek mindenben.

Itt feltétlenül meg kell említenünk azt az alaprajzot, ami valamivel későbből reánk maradt: Lotharingiai Károly herceg 1687-ben vonul be Erdélybe. Erdélyt ez idő tájt kegyetlenül szorongatja a temesvári és a váradi török pasa, melynek ellen-

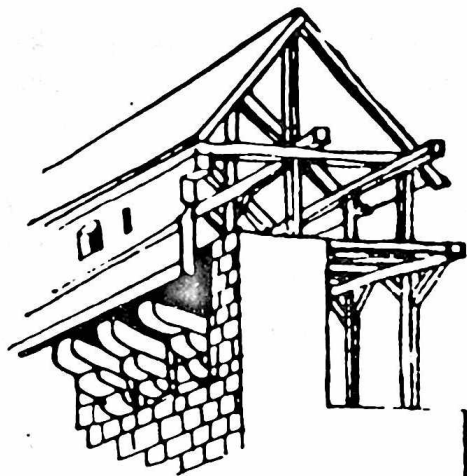
súlyozására a herceg a császári csapatok javára támaszpontokat igyekezett biztosítani Erdélyben. Szándéka, hogy több várba, így Somlyóra is erős német katonaságot telepítsen. A bevonuló csapatok között volt egy ügyes olasz hadmérnök is, kinek a nevét sajnos nem ismerjük, de hagyatékát igen: azt a tizenegy rendkívülien értékes váralaprajzot, melyek között létezik a somlyói vár alaprajza is. Így maradt reánk ez az egyedüli ez időből származó alaprajz, ami ma a Magyar Történelmi Képcsarnokban található.

A kastély alaprajza 1687-ből

Visszatérve az 1594-es leltárra: ennek a leltárnak vannak még érdekességei. Az összeíró, többek között 18 pincét jegyez fel és a kapun belül 15 helységet. Másik érdekessége még az,

Várvédő folyosó

hogy a külső vár szegletbástyáit nem említi.

Az összeíró azt is megjegyzi, hogy "...a vigyázó helyecskén" állandóan egy német vigyáz (figyel), aki egy "...dobbal jelzi" a várban nemkívánatos személyek közeledtét. A várat ezenkívül a már említett "még egy külső várfal védi" az inventárium szerint is, mely falak között mély

sánc és latorkertek voltak kereken.

Báthori András lett Zsigmond után rövid ideig a fejedelem. A biboros 1599-ben hadakat is küldött a vár védelmére. Ennek ellenére, Basta császári tábornok elfoglalta azt, amit 1602-ben Náprágyi Demeter erdélyi püspök, még a fejedelem birtokának mondja a várat. 1612-ben Báthori Gábor fejedelem testvérének, Andrásnak adja Somlyót.

Amint az előzményekben láttuk, 1660-ban Várad elestével együtt Somlyón is minden porrá lett, de hamarosan kijavítják. A török terjeszkedése miatt a megmaradt erdélyi várak veszélybe kerülnek, ezért javarészt kettőzött őrséggel látják el őket. Így kap Somlyó is erősítést 1666-ban, Apafi Mihály fejedelemtől, 1200 jól kiképzett és felfegyverzett katonát, a már meglevő őrség mellé. Ez fontos adat, mert ennyi ember csak egy jól kiépített, nagyobb várban férhetett el, tekintettel arra, hogy a katonák nem tanyázhattak a Kraszna partján.

Mint végvárat, Bánffy Dénes kolozsvári és somlyói főkapitány

tány erős palánkkal vette körül. A várban a fejedelem által kinevezett főkapitány Bethlen Gergely majd Biális Ferenc parancsolt.

Kapubástya az udvar felől

Az egykori főrangú Báthori család helyét a német zsoldosok foglalták el, s a vár belső arculatát is átalakították. Az egykori "palota" épületeket elrontották, felosztották, átalakították.

A vár komoly ostromnak amúgy sem tudott volna ellenállni, de védelmi erejét mindenképpen növelni akarva a falakon kívül erős palánkokat és földműveket vontak. Így a vár védelmi ereje jelentősen nőtt, ha a támadó ellen nem is rendelkezett komoly tűzérési erővel. Az említett alaprajzon már feltűntetettek ezek a várat kerítő földművek.

A paliszád kerítés övezte külső várövön belül mély vizesárok volt, melyen keresztül hídrendszer vezetett a várba. A híd utolsó szakasza, közvetlenül a várbástya alatt felvonható volt, amit egy V alakú erős gerendaszerkezetes védmű fedezett. Az egykori belső vár kapuépülete alatt két "tömlöc" volt, míg a ma is meglévő kerekbástyák egyikében volt a rettegett "titkos tömlöc". A mai várudvar felásása igen sok eddigi titokra derítene fényt.

A várban levő épületek emeletein számtalan reprezentatív helyiség, a "paloták" húzódtak, köztük váltakozva az ajtónállók háza és végül az ebédlő palota. De mint már említettük a XVII. század végére ezek is lassan romlásnak indultak.

A fejedelemség megszűnte után, azonnal az osztrák szállja meg, de ahogy a kuruc szabadságharc feltámad, Somlyó megszabadul a német őrsegtől. 1703-ban a kurucok foglalják el, de még ez évben Rabutin császári tábornok csapatot küld a vár azonnali visszafoglalására. Szócs János, II.Rákóczi Ferenc ezredese a vár alatt megtámadja Klockeperg császári tábornokot és csapatát, s a cserepárok menekülnek és Szatmár váráig meg sem állnak. Egyébként a kuruc világban várfalai alatt sok és kemény csata folyik, melyekről Cserei is megemlékezik krónikájában. Idővel falai csak egyre romlanak, ám a harcosok még mindig előszeretettel tanyáznak között. Egy 1703-as feljegyzés szerint a falak "...már ruinában vannak...", amik között bent semmi érdekes összeírnivalót lelni nem lehet. Minden jel arra

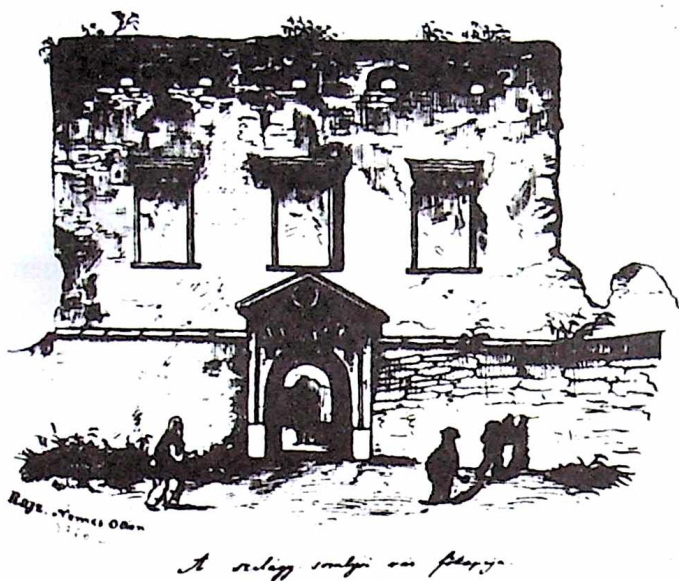
utal, hogy az egykori fényes életnek az 1660-as harcok vetnek véget. Ennek ellenére a várvédők sokszor visszaverik a szatmári és váradai törökök támadásait. II. Rákóczi Ferenc 1703 után nemegyszer itt üti fel székhelyét és 1710-ig hol a kuruc, hol a labanc fújja alatta a trombitát. De véglegesen elfoglalni nem sikerül, mert 1709-ben még a kurucoké.

1710-ben tragikus esemény színtere a somlyói vár: januári csikorgó hidegben 2000 jól felfegyverzett kuruc katona tölti el az éjszakát a vár udvarán, lóháton, csatarendben állva. Parancsnokuk, Gyulai István és Balogh Péter. Hírül viszik, hogy a császáriak az éjszaka folyamán megtámadják a várat, ami nem következett be. Amikor reggel teljesen átfagyva feloszlanak, hogy ki-ki valami evéshez lássson, rájuktör Rabutin, szétveri a védőket és a várat beveszi. A kurucok közül több mint 150 katonát legyilkolnak és 80-at fogságra visznek. Erős német őrséget hagynak hátra. A várat le nem rombolják, mert szükség van rá, ugyanis itt rendezik be hosszú időre a császári csapatok központi lőszer- és élelmiszer raktárát. Mindezek ismeretében fogalmat alkothatunk arról, hogy mekkora is lehetett egykor a somlyói vár befogadóképessége. Am továbbá is van néhány adatunk a várról: 1727-ben a vármegye úgy rendelkezett, hogy a "vármegye borai számára a somlyói várban bizonyos cellárium építessék". 1729-ben még kötelezik a szomszédos falvakat, hogy a várban őrzött rabok és azokra vigyázó hajduk számára, nyáron, hetenként egy, télen pedig két-két szekér tűzifát szállítsanak.

A Báthoriak után komolyabb javítást, építést senki sem véghez a váron, kivéve az 1660-as pusztítás utáni sürgős javításokat. A harc és a pusztítás kikezdi: először a várudvar közepén álló alsó és felsőrend házai kezdenek el omladozni, annyira, hogy hamarosan le is kell bontani azokat. Bunyitai V. így ír róla:

-" körfalainak egy része, azokon belül két csonka bástyatorony s a nyugati kapuja feletti emeletes őrház falai részben még megvannak. E kapu ormán két címerpaizs látható...". Az egyik XIX. századvégi rajzon már csak a kapubejárat és az afeletti palota épülete látszik, az is fedél nélkül.

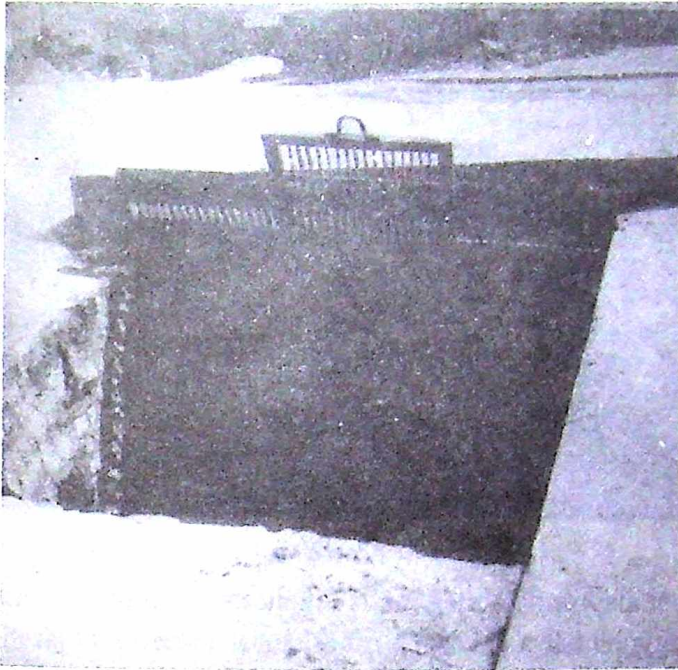

A somlyói vár 1866-ban. Nemes Ödön rajza.

Mielőtt elbúcsúznánk a várat bemutató leltároktól, rajzoktól említsünk meg egy kevésbé közismert érdekességét: a várból egykor alagút vezetett a szabadba, ami az alsóvár vészkijárat és vészbejáratául szolgált. A vár északkeleti szegletéből kiindulva egyenesen a Magura Csorgó utcai völgyének tartott, ahol 200 méter után a felszínre is bukkant, mert itt már olyan hely volt ami mindenképpen biztonságos az ellenséggel vagy az ostrom-

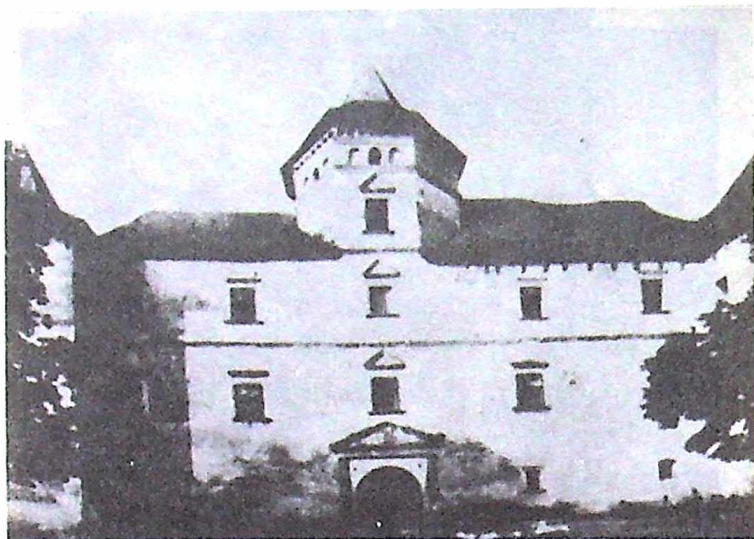
lőkkel szemben. Hogy ez létezett, annak bizonyítéka az, hogy a múlt század folyamán kiásott Csorgó-patak kanálisát építve, egy helyen ennek az alagútnak a vonalát követve haladtak, felhasználva a még épebb részeket. Ahol ma a patak a föld alá bújik valószínűleg ott jött felszínre az egykori kijárat. Az egykori alagútrész még egyszer napfényre került: 1930 körül az említett patak lefolyó kanálisa eldugult, -kiásták, újratakarították, bővítették is. Ez alkalommal is látható lett a régi alagútrészletnek azon része, ahol ez keresztezte a város főútját.

Az egykori alagút bejárata

A várbán 1900 után befedik a még meglévő épületeket, amivel sikerül többé-kevésbé konzerválni az állományt. Az 1960-as évek végén a Várad Megyei Múzeum elkészíti a részletes

restaurálási tervet, de a munkálatok, természetesen elmaradnak. 1977-ben már a Szilágy Megyei Múzeum vezetősége javasolja az Országos Műemlékvédő Bizottságnak, bár a falak tartósítását, de eredménytelenül. Ezután az országos bizottság is megszűnt. Hírlett az is, hogy Lengyelország kérte volna ki a teljes renoválási jogot, Báthori István emlékére, de a válasz a szokásos “ minek az ?” kérdéssel zárult ismét. 1989 végén új szél indult Erdélyben is. A hosszú ideig elkínzott nép újra éledni kezdett.

Aranyosmedgyes egykor

A vár alapformája még ma is kivehető. Mint már említettük, a legnagyobb kár a ritkaszép reneszánsz, címeres bejárati épület rohamos pusztulása. A két belső kerekbástya állapota még tűrhető, mert pincéit előbb börtönül, majd szinte napjainkig jégraktárul használták.

Somlyón egy kis lelkes, önfeláldozó csoport összeállt és nagy erőfeszítéssel és nem kevés bátorsággal megalapította a “

Báthori István"Alapítványt. Nagyot gondoltak és merészet;jel-
szavuk lett: " Mentsük meg a várat, Báthori István hagyatékát".
Azóta is mindenkire szólunk, mindenkit kérnek, hivatalost és
polgárt, hívőt és egyházon kívülit, bel- és külföldit, rokont és
ismeretlent, hogy segítsen. Segítsen, mentsen vagy szóljon egy
jó szót valahol, akár mozdítson egyetlen kövecskét itt. Úgy ér-
zik, hogy a Nagykegyelmű Isten melléjük állt, mert segítség és
megértés többfelől érkezett.

*

A római katolikus egyház

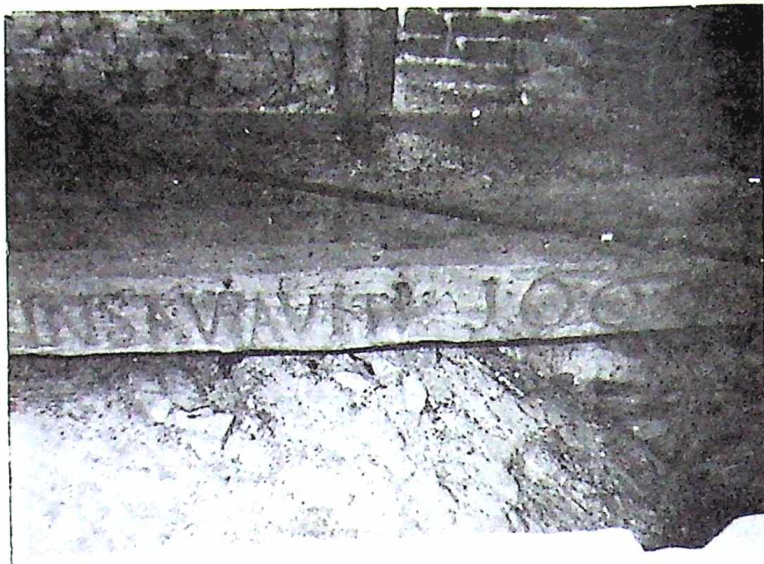
A rómaikatólikus templom

Somlyó történelmi egyházainak sorsa szinte annyira sokszínű, mint várainak élete. A római katolikus egyház a legrégebben alapított egyháza a városnak, de pontos adatok hiányában története csak hézagosan követhető. A kőszikla alapú domb a város szívében már kezdettől szenthelye a kis településnek.

Diadalív a Báthori címerrel

A templom padlásán gerendába vésett szövegrészlet

A ma létező impozáns templom mögötti helyen, egykor egy jólkeletelt ősi templom állott, alapjaiból ítelve tiszta román stílussal. Keletkezésének kora ismeretlen, de a fentmaradt jelek szerint az első tatárjárás után, úgy 1280 körül épülhetett. Lehet, hogy Mojs nádornak köze van hozzá, mert mint tudjuk, Somlyó tőle kerül a Pók, a Móricz majd a Báthori család kezére, 1351-ben. Ha figyelmesen körülnézünk a környéken, azonnal felmerül bennünk a gyanú, hogy már ez az ősrégi templom is kultikus helyre épült, mert mind a hely, fekvés és környezet erre utal.

Már az első tatárjárásról szóló írások is említene a környéken egy templomot. A mai templomról okiratosan említést csak 1536-ból tudunk, pontosabban, ez évben Statilius János erdélyi püspök tizedet adományoz a somlyói Boldogságos Szűz Mária templomának. Egyébként a templom pontos felszentelési címe: “Szűz Mária Mennybevétele”. Az épület tisztán keresztirányú, az az észak-dél, mert építőinek alkalmazkodniuk kellett a ren-

delkezésre álló helyhez. Így gyönyörűen uralkodik a város és az egykori vár felett.

A római katolikus templom keleti oldala

A déli, torony alatti bejárat ajtaja felett keskenyen, kőbe vésvé a következő felirat áll: HOC; OPUS; FECIT; MAGNIFICUS; STEPHANUS BATORI DE SOMLYO; VAYVODA TRANSILVAN." — azaz, szabad fordításban: "Ezt a művet méltóságos somlyói Báthori István, erdélyi vajda készítette".

A templom belső diadalívén a Báthoriak sárkányfogas címérének két oldalán "S. B. 1532." — azaz Stephanus Báthori 1532 — olvasható.

Az évszázadok folyamán a templomhoz többször hozzátoldanak, építenek és renoválják. A szentegyház legnagyobb pusztulása 1660-ban történt, amikor a török Várad felé vonulásában, annak ostromát előkészítve, a környék minden erősségét

és fontosabb épületét elpusztítja. A templom porig ég és csak 1666-ban sikerül helyreállítani. Megsegítője II. Rákóczi György fejedelem özvegye, Báthori Zsófia, aki visszatér a katolikus vallásra.

Ez eseménynek pontos bizonyítéka az a templom fedélrészbe beépített gerenda, melyet nemrég fedeztek fel. Ebben, nagyon gondos bevéséssel, a következő szöveg áll: — "... In Cineres Misit saCrateCta haeC tVrCa CoLonIs (1666) - - " - aLtera seD reDeVnnt teCta iVVate Deo (1660) . A kiemelt betűk összege soronként is összeadva 1660- 1666-ot ad. A szöveg : "Elhamvasztotta e szent tetőzetet a török betolakodás /1660/ -ám Isten segítségével új tetőzet tér vissza.(1666). " Ugyancsak a tetőzetbe beépített, másik gerendán levő, nagyon gondosan vésett írás szövege a következő: —"Reverendus Pater Petrus Újfalvi Parochus Catholicus Somlyoviensis per Architectum Petrum Medve instauravit 1666- " — azaz "Tisztelendő Újfalvi Péter somlyói római katolikus plebános megújította Medve Péter építész által, 1666- ban". A szentély és a hajó már 1532-ben kész, de a torony a hajó déli oldala elé csak 1780-ban épül fel.

1863-ban bővítik a templomot, valószínűleg az oldalsó erős támpilléreket is ekkor kapja. 1892-ben a tornyot magasítják 6 méterrel. 1894-ben a templom belsőt újítják fel, s ekkor látják el számtalan belső díszítéssel is. Vessünk néhány pillantást a templom padlásterére, mert itt élő történelemmel találkozhat a látogató. A toronyból egy ajtó nyílik a tető padlásterére, ahol a hosszú keresztgerendákon, pontosabban kettőn, a fent említett nagyon értékes szöveg áll. Mindkét gerenda egy méterrel a hajó boltozata felett van. Ez a boltozat a legépebb, legújabb.A hajó oldalfalai is jól felnyúlnak a boltozat kupolája fele, erre támaszkodnak a hosszúkeresztgerendák, teljesen mentesítve a tehertől a vékony, de ép boltozatot. Ezzel ellentétben, a diadalív ormán

túli szentélyboltozat sűrgős javításra szorul. Ez a boltozás sokkal régebbi, anyagjában mint állapotában. Egy jó méterrel alacsonyabb mint a hajó boltozata, s a feljövő oldalfalak orma is romladozott, megbomlott több helyen. Ennek ellenére a legsűrgősebb javítást talán a szentély fedélszerkezetének fa részei igénylik. Nagy részük vásott, elfordulásnak indult, mozgékony és nem egy törött is vagy hiányos. Már a szél fújásával is recsegropog az ácsolt szerkezet, és csak Isten csodája folytán bírhatta ki évszázadok óta a téli hó terhelését. 1993 tavaszán lehetett tudomást szerezni arról, hogy az újonnan alapított Várad Püspökség segílyt ígért és erősen közbenjár e nagyon értékes műemlék javításához, mert az 1993-ban Somlyón szolgáló plébános még a fentemlített állapot közlését is csodálattal fogadta, nemhogy azt megnézte vagy felmérte volna. A padlástér északi végéből visszanezve egy érdekes dolog látszik: a szentélyboltozat felé magasan kinyúló diadalív oromfalán, a szentély felől egy régi boltív csatlakozása látszik tisztán, mégpedig a mai boltív szintjénél jó méterrel magasabban. Ez tisztán, nyomma egy mainál magasabb boltozásnak. De mikori is lehet? - mert a mai szentélyboltozat, mint mondtuk, régebbi szerkezetű és anyagú mint a hajó 1666-ban újraépített boltozata. Magyarázat csak egy van, hogy még az 1660-as nagy pusztulásból megmenekült szentély boltozat előtt is kellett legyen egy magasabb régi szentély boltozat, amelyik pusztulásának körülménye és főleg ideje ismeretlen. Talán erre is fény derül, ha a beígért templomtető javítást sikerül elkezdeni. Gyanúnk, hogy ez a régi értékes műemlék épület még rejt egy- két titkot magában.

A szentély alatti, mintegy 13 m. hosszú kripta súlyosan kifosztott, számtalanszor feldúlt emlék. Bejárata az oltár mögötti falon, kívülről van befalazva. A kripta ablakai, szellőzői a keleti oldalkápolna külső falán is látszanak. Alakja ezek szerint nem

szabályos, és területe nem teljesen a szentély alatt van. Érdekes volna feltárni. Rendeltesét sajnos a sok tönkretétel miatt nem ismerhetjük. A hajó keleti oldalfalán kívül két támpillér között egyszerű, szegletes kőajtókeret áll, befalazva, lemeszelve. A hajó nyugati fala ablaktalan.

A kripta elfalazott bejárata

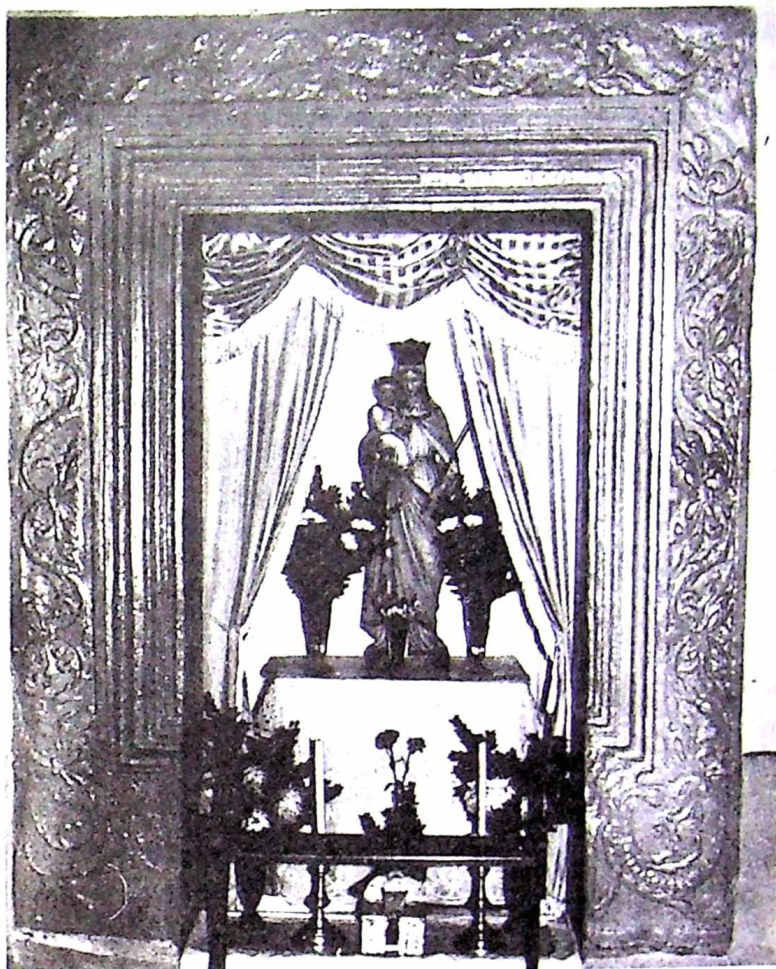
A templom stílusa eredetileg gót, melyet bizonyít a nyolcszögű szentély és a faragott gótikus kapu, főleg ennek három szép bordája. De a szentély hálóboltozata már a fáradt gótika biztos jele. A későbbi eredetű, nyugati sekrestye faragott ajtókerete és a mellette levő nagyméretű szentségtartó fülke faragott kerete, már tiszta reneszánsz.

A régi sekrestyeajtót ma már nem használják, s benne szépen rendezett "Mária a kis Jézussal" oltár áll. Igen sajnálatos, hogy az ajtókeret és a szentségtartó fülke keretét a hozzánemér-

tők olajfestéssel bemázolták.

A kettő között van az újonnan tört sekrestyekijárat ajtaja. A szentségtartó fülke ajtaja szépen megmunkált bronz.

A sekrestye régi reneszánsz bejárata

A falak festése, a mennyezet, a Szent István és Szent Háromság képe Millje Kálmán munkája 1874-ből. Ugyancsak az ő

munkája az oltárkép, — Szűz Mária mennybevételeivel, a nepomuki Szent János és a Szent József szobrok is. A főoltárt a somlyói Varjú család adományozta 1743-ban, amit 1894-ben, egy felírat szerint, felújítottak. Az oltár címerpajzsa hirdeti ez adományt, mely szerint adományozói Varjú István és neje, Sebesi Ágnes.

Több értékes templomi felszerelése között a legértékesebb a vastagon aranyozott oltári szentségtartó, szépen vésett lengyel nyelvű felíráttal: — "Tato Monstrancy Nalesi Kostelv Pollesslowskemu Anno 1606". Mikor, ki és honnan hozzák Somlyóra, - ma még ismeretlen tény. Kétségtelenül összefüggés van a felírat és Báthori István lengyelországi királysága között, de a késői évszám magyarázatát még csak nem is sejtjük. A torony három harangja értékes emlék: — a Szeplőtlen Szűz fogantatása harang eredetileg 1665-beli bécsi öntés, melyet átöntöttek 1871-ben; — a második Magyarország Szent királyai tiszteletére öntetett; — a harmadik harang felírata "Jesus Nazarenus Anno Gr. Tetra Gramaton". — azaz a Názáreti Jézus nevében 1525-ből. A többi görög betű a súlyra vonatkozik, s ha a fejtegetésünk jó, akkor ez kereken 412.000 grammot jelent, ami 412 kg. A háborúk alatt az első kettő elpusztult, csak a kicsi maradt meg. Sajnos, e nagyértékű kicsi harang ma repedt(1993). Az arasznál hosszabb repedést különböző megfúrásokkal próbálják menteni, de hiába, régi hangja úgyszemint tér vissza. Javasoltuk a keleti oldalkápolnába való elhelyezését egy szép talapzatra, mint méltó helyre a 470 éves egyházi kincsnek.

A szentély és a hajó közötti diadalíven a már említett címerfelíraton kívül ez is olvasható: "Mennybe felvett királyné könyörögj értünk". A nemrég beállított Úrasztala és a két oldalon levő díszes könyvtartó méltóan beleilleszkedik környezetébe. A szószék egykor a szentély baloldalán, a sekrestyeajtó előtt állt,

később valamivel hátrébb a földre helyezve, asztalként szolgált. Ma (1993) a keleti kápolnában van a földön. Szembetűnő a négy szép, evangélistát ábrázoló, fára festett tábla képe, melyeknek mestere ismeretlen. De létezik még egy táblája a volt szószéknek, az ötödik, ami egykor a fallal kötötte össze. Ezen a Hankóczi László plébános neve örökített meg. E plébános nevével és szerepével a somlyói református egyház leírásánál hamarosan találkozunk.

Az oltárszentségtartó és annak falbaépített fülkéje

A tabernákulum és faragott kerete

A szentély két oldalán, karzat nyílik 2- 2 csúcsíves ablakkal, nyugaton a sekrestyére, keleten az oldalkápolnára építve. A szentély keleti oldalán levő kápolna 2 csúcsíves nagy kapunyílással csatlakozik a szentélyhez, amit szép kovácsolt vasrács különít el tőle, ma gyermekoktatási célra használt. Ebből nyílik

az északi sarokban a karzatra vezető csigalépcső. A keleti karzat meglepően tágas, világos, szép. Szinte kistemplomnyi nagyságú, sajnos, tele rendezetlen holmival.

A rómaikatólikus templom egykori szószéke

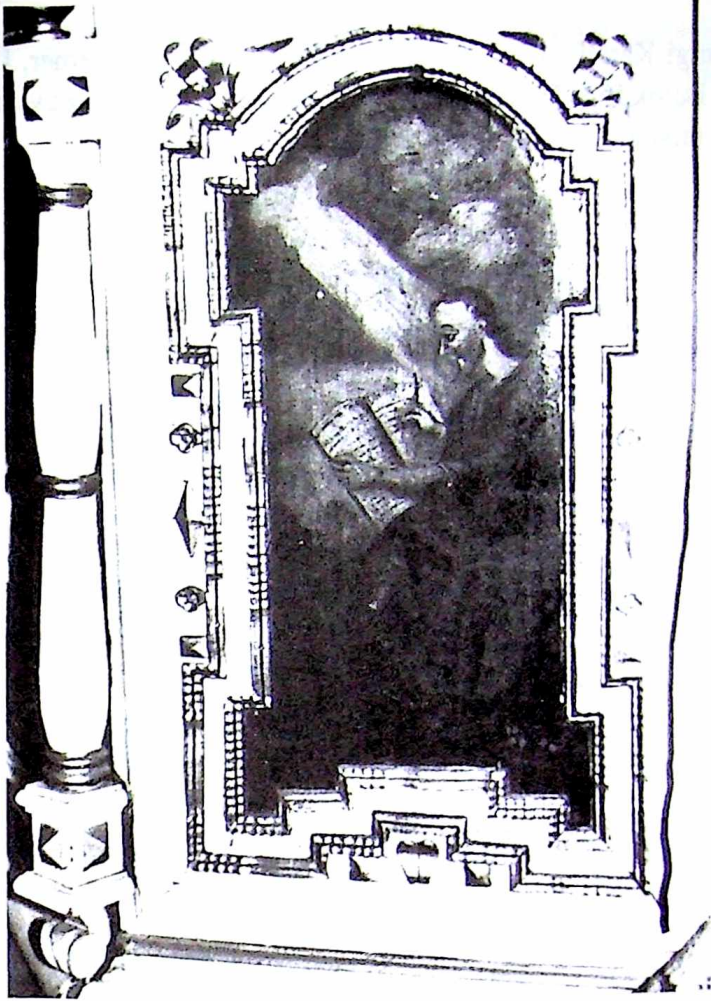
Régi orgonája impozáns és a két nagy pillérré helyezett karzatra épült. Háromrészes frontja 9 táblára oszlott, melyek szé-

pen kitöltötték a karzatot. Az orgona hátánál sárkányfogas Bátorhori címer volt befalazva. Az orgonát nemrég kicserélték egy modernebb szerkezettel, aminek minősége a hívők szerint is sílány.

A régi szőszék táblaképe

A régi szószék táblaképe

A templom végig katolikus marad, valószínűleg a Báthoriak védnöksége alatt, bár a reformáció nehéz idején nem mindig volt állandó, szolgáló papja. Ezen könnyített Báthori István, mert 1579 után Lengyelországból behozza a jezsuita rendet, melynek tagjai közül legalább egy mindig volt Somlyón. Bran-

denburgi Katalin 1630-as rendelete értelmében:- Kemer, Lecsmer, Bajok,Ipp, Kecel tizedet a somlyói katolikus egyháznak adja, miáltal ez rohamosan meggazdagodik.

*

A templom oldalán elhelyezett emléktábla

1993 szeptember 12-én a Szilágysomlyói Báthori István Alapítvány díszes nemzetközi emlékűnnepség keretében emléktáblát avatott Báthori István Erdély fejedelme és Lengyelország királyának.

*

A református egyház

A jó Budai Ézsaiás szerint, mikoron Drágffy Gáspár, az Érmellék ura reformált, Derecskei Demeter már e vidéken, 1527-ben az evangéliumot terjeszti. E vidék annyira odavan a reformáció tanai iránt, hogy a feljegyzések szerint Somlyón már János Zsigmond idején az unitáriusok is egyházközösségbe tömörülnek. Az adatok szerint a reformációt követő időben Somlyó létszáma 300 szabad lélek, ami felesen megoszlik a katolikusok és reformátusok között. A katolikus egyház kegyura, Báthori segítségével szép kőtemplomot épít, míg a protestánsok sokáig sөvény, majd kis fatemplomokba gyülekeznek. A lélekarány nem sokat változik még 80 év múlva sem, mert az 1615-ös kolozsvári országgyűlés olyan határozatot hoz, hogy a meglevő egyetlen somlyói kőtemplom azé a gyülekezeté legyen, amelyik több hívet számlál. Emellett a gyűlés határoz afelelől is, hogy a kisebbik felekezetnek köteles a nagyobb segíteni templomot építeni, aminek eredménye az, hogy a katolikus egyház be kell segítsen egy új református templom építésébe.

Érdekes, hogy a két felekezet milyen példás rendben és megértésben él egymás mellett évszázadok óta, amit több hivatalos irat is igazol. Ezt a jó viszonyt csak egyszer bontja meg Hankóczi László katolikus plébános, aki a mai református templom építését alaptalan áskálódásával hat évig késleltette.

Írott adatok szerint a templom telke, a parókia területe ősi adomány, a fejedelmek jóságos megnyilvánulása. Nagy részt Bethlen Gábor ajándéka, amit kiegészített később Kemény János fejedelem Perecsenyben élő özvegyének, Lónyai Annának

bőkezű adománya. Ez ajándékozások előtt is volt templomuk a reformátusoknak, melyek inkább csak oratóriumok, s ezek többet mint 10- 15 évet nem értek meg újjáépítés nélkül. Menthetetlenül pusztulnak a török- tatár dúlások alatt, de kíméletlen velük a Maguráról lefolyó vadvizek sodrása is. Ha ezekhez hozzászámoljuk a későbbi kuruc- labanc vihart, akkor meglátjuk miért is nem voltak időtállók ezek a kis sövény, vagy fából összerakott templomok.

A legelső oratórium egyszerűen kerek formára font tapasztás nélküli sövényfallal épült, szalmával fedetten. Tíz év múlva már újat kellett csinálni, ami négyszögletes, s a széljárás ellen be is tapasztott, vagy náddal körülrakott. A negyedik erős, tapasztásos, ám az utolsók már kőalapokra épülnek. Ezek között volt olyan is, amit jó egyméter magas kőlábakra raktak, így gondolván megmenteni a vadvizektől. 1703-ban, Lipót császár idején "hamuvá égették az oratóriumot" a császári katonák. Egészen 1710-ig még oratóriumja sincs a reformátusoknak, csak egy szalmával fedett színben dícsérik az Urat. De a császári katonaság idővel ezt is széjjelhordta. Új fatemplom 1714-ben épül erős kőalapra, de már zsindellyel fedve. Ennek az alapnak egy része befoglaltatott az új kőtemplom ma is létező alapjába.

A templom építésének az idején Halmágyi István kurátor, vármegyei alispán, sajátkezű feljegyzéseiben a következőket írja: — "...hogyan az ecclesia népe tagjai kiváltképpen adanimáltassanak, s hogy egymást el ne ijessék, Mltsg. Losonczi Bánffy László úr 1719 március 17.- en, az egész ecclesiát convocáltatta és akkor Istenéhez és vallásához való szeretetétől vezettetvén önként ígére, hogy mindgyárost készpénzül, egyéb természetbelieken kívül, 200 forintokat enumerál. Aminek hatása alatt mindenki 5-10 forintokat adakozott, s még a legsze-

gényebbek között sem volt senki, aki a munkákon kívül 1-1 forintot ne adott volna..."- Megjegyzendő, azért hogy felmérhessük ezeket a pénzeket az, hogy az említett 1 forint jó 30 kg. hús ára volt.

A szilágysomlyói református templom

A templom építésének megkezdése sok vitára adott alkalmat és sok bizonytalanság kerítette. Íme a feljegyzésből: — "...az 1729-es esztendő kezdeteiben Méltóságos Losonczi Bánffy László úr, sok ízben diskurált az ecclesia elsőb tagjaival, a régi kőfundamentumnak kőfallal való megerősítésén, s egymást közönségesen inducáltak és ráköszörülték arra, hogy a fa falakat kihányván, a régi tető alá kőfalat rakassanak. Azonban az ecclesiabeli első emberek is első tekintetre látatták egymást, mintegy ijeszteni, hogy ily kiváltképen való szűk s nehéz időkbén melyben rendszerint való adóját is felette nehezen fizetheti a

Nép, talán lehetetlen léssen oly költséges munkát végbe vinni..."...és Istennek hála, látjuk, hogy lehetett.

A református templom keleti oldala

Bár a nép boldogan, önfeláldozóan és sokszor ereje felett ad, az építés még 30 év múlva sincs befejezve, aminek oka többféle. Egyfelől akadályozza a már említett Hankóczi plébános féle ármánykodás vagy 6 esztendeig,- másrészt a bécsi engedély az oka a nagy késésnek. Halmágyi István és Bölöni Sándor presbiterek költsége igen magas, mert " 6-8 hónapokig várják az ins-

tantiákat", amihez hozzájárul a "kancellárius urak" feneketlen zsebe. A már említett Hankóczy László alaptalan vádaskodása nyomán, a főgondnokot és 16 presbitert Bécs először fő- és jószágvesztésre ítélte, majd a hívek pénzes közbenjárása folytán 6 év múltával szabadultak az ítélet alól. Még 1615-ben a régi oratóriumok elé haranglábat építettek, melynek alapja 2m magasságig kő.

A református templom tornyának felső része

A faépítmény romlása után erre 1688-ban Veréb Mihály " tiszteséges haranglábat" ácsol, zsindegyel fedve. Mint ismeretes, III. Károly király idejében 1725-1727 között, kőtemplomot szigorúan csak királyi engedéllyel lehet építeni, ami a somlyóiaknak nem volt meg. Ezért a király 1730 július 21.- én az építést letiltja, annak ellenére, hogy a nép a már felhúzott falak közé jár gyülekezetre. Valószínű, a hívek nem nagyon respektálják e királyi rendeletet, mert 1731. április 3.-án a gubernium szigorúan le is zárhatja a templomot. A király végül elrendeli a megnyitást, ám csak az akkori gyülekezet tudná elmondani, hogy ez mennyi új áldozatba került.

Nézzük az egyházra való további, korhű feljegyzéseket:

— "...in anno 1766, minekutána a régi haranglábacsk a sorvatagság miatt éppen ruinává változott, az templomnak occidentális végében, kőfundamentumra nagy erős fákból új fatorony építetett. A gombjába írás tétetett..."

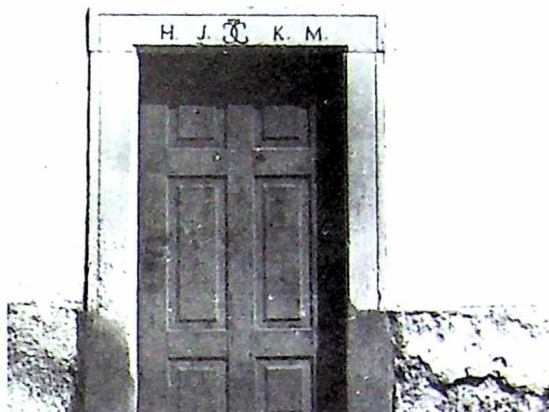
— "...anno 1767 az templom meglészen ipsis ruderibus, jó vakolással és meszeléssel kívánt státusára redicáltatott az déli porticusnak megkisebbitésével, Kaproncai István és Pandi János uraimék curátorsága idejében..."

— "...aleendő orgonára az elsőegyszáz forintot, Losonczi Bánffy Ferencz úreo- nagysága, mint ezen traktusnak főkurátora adta 1769-ben..."

— "...1722-ben (?)... a templom előtti töltés faoszlopait kőfallal erősítették meg, az ecclesiaközönségének költségén, Pataki István uram kurátorsága alatt..."

— "...1754-ben a templom avult zsindegytetőzete, duplisan bezsindegytetett, Szebeni János és Tokaji Mihály uramék curátorságában..."

— "...1810-ben a régi fatorony helyébe egy új, 10-öl magas kőtorony építését kezdték el, ami ötesztendőn keresztül épült..."

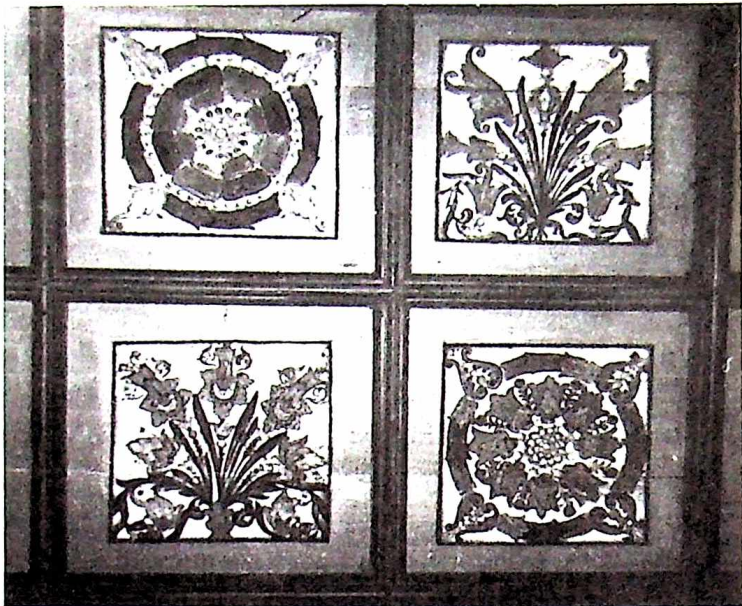
A templom nyugati, torony alatti bejárata

— "...a mennyezetén készült asztalosmunka és sokféle színes festékekkel készült rajzok, a Pataki János asztalosmester kitűnő munkái. Ezek valóságosan műemlékszmámba menő közkincsek..."

Pataki János telegdi asztalosmester 1737-ben festi meg e híres kazettákat, gyönyörű színezéssel. A nagyjából négyzetes kazetták kilenc sorban helyezkednek el, 24-enként. Ezenkívül van az orgonakarzat felett 12 ép és 4 csonka kazetta. Így a kazetták száma összesen 232, ezáltal talán a leggazdagabb kazettaszámú templomunk lett.

Az építést Kun Mihály váradi, majd telegdi építőmester vezeti, s a szükséges nagymennyiségű meszet Gyümölcsenyestről és a Kolozs megyéhez tartozó Sárd községből szerezték be. A torony alatti bejárat felett, két kőtáblán, szó és évszám 1815, a

torony építésének befejezését örökíti meg. A templom renoválását Rossi Károly vezeti. A torony építője Nits István kőműves, majd ennek halála után Hubec József. Fedele még cserepes. A toronygombot Kenyeres Pál, zilahi pléhes készíti 1814-ben. Az 1877-es teljes renováláskor a tornyot is bádogozzák. Az 1949-es külső renoválását az egész templomnak id. Surányi József építőmester végezteti. Az új gombot Karsay Sándor bádogosmester készíti.

Kazetták

Úgy a régi templomok, mint a régi parókia is, szalmával fedettek, de később rendre, venyige, majd nádfedelet kapnak. Az egykori parókus ház, az új papilaktól nyugatra, ma már nem létezik. A mai modern, s talán Erdélyszerte legszebb fekvésű parókia 1906-ban épült Zsigmond Károly lelkészisége és Dr. Nagy Ferenc kurátorsága alatt.

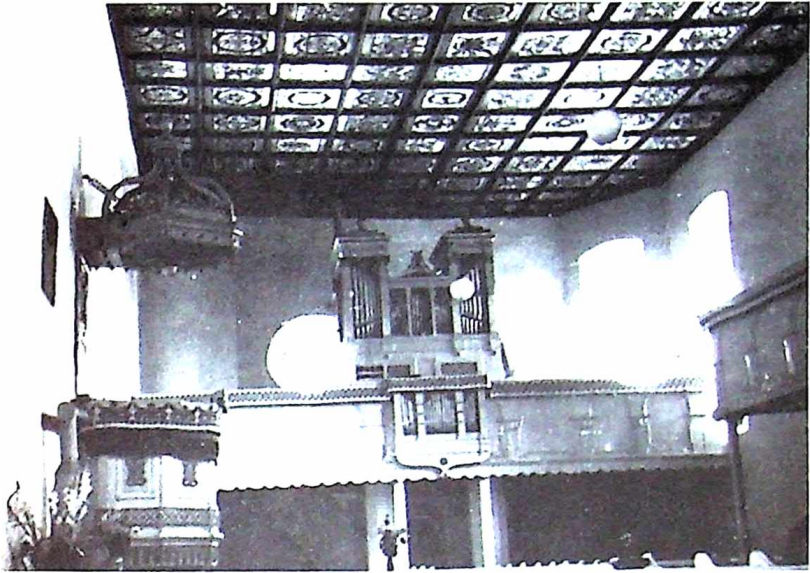

A református templom orgonája

A templom orgonája ma már műemlékszámba jutott. 1770 körüli építésű, melyet többször átalakítottak, nagymértékben 1928-ban. Ez a dátum pontosan megörökített, csak ceruzáirással, ami ma is látható az orgonatest északi oldalfedélének felnyitása után. A torony óráját 1857-ben készítették Debrecenben, Schavel József órás mesternél. Ma (1993) hibásan áll, javításra várva.

A somlyói eklézsia számtalanszor szenved pusztulást a török-tatár, kuruc-labanc támadástól, de nem kíméli a tűz-víz sem. Történetének írásbeli feljegyzése hiányos, miáltal palástos szolgálóiról csak 1608-tól kezdődőleg tudunk a következők:

- 1608-körül Kisdobszai Dániel esperes
- 1615 Nagylaki Bernát
- 1650 Börvei János
- 1661 Sülelmedi Bálint
- 1674 Szentmiklósi János
- 1678-80 Miskolci Gáspár
- 1686-1701 Debreceni Főris István esperes kétszer
- 1694 Kecskeméthy János
- 1700 Zoványi P. György esperes-püspök
- 1715 Köpecsi János
- 1716 Német Samu
- 1728-1736 Albisi Tamás, a templomépítő
- 1737-1760 Técsi Dániel
- 1760-1776 Fülöp István
- 1776-1813 Kovács K. István
- 1813-1848 Kovács K. Ferenc
- 1849-1861 Somogyi Mihály
- 1861-1864 Ignác Károly
- 1864-1892 Nagy László esperes
- 1895-1901 Gáspár István
- 1901-1904? Zsigmond Károly
- 1927-1940 Köblös Endre
- 1940-1948 Kovács Zsigmond
- 1948-1968 Sántha Pál esperes
- 1968-1972 Vidits György
- 1972- Varga Pál

Templombelső és a keleti karzat

Egyházianyakönyv 1895-től(okt.1) vezetett.

Az egyház harangjai: Már 1699-ben is van a haranglábnak 2 szép harangja, melyek a nagy, fentemlített 1703-as pusztítás alkalmával az oratóriummal együtt elpusztultak. Újat 1704-ben öntet a gyülekezet a hívek költségén, súlya 288 kg. Felirata: "– Isten dicsőségére öntette a szilágysomlyói gyülekezet 1704-ben," amit 1917 március 7.-én a szebeni császári- királyi koronatanács által kiküldött katonai bizottság vesz át és " szállítat" el. Az új harang beszerzésére csak 1930-ban indul meg a gyűjtés, Dr. Nádudvari Jenő indítványozására, amikor önmaga 10.000 lejt ad e nemes célra. Felírata: " — Jöjjetek el örvendezzünk az Úrnak. Zsolt. 95.10- Isten dicsőségére öntették a szilágysomlyói református egyházköztség áldozatkész hívei, Köblös Endre lelkész és Dr. Nagy Lajos gondnok idejében,1930-ban". Súlya 656kg.Ez 1954-ben elrepedt, de még ez

évben újraöntik.

Kazetták

Somlyó hányatott múltú templomának 36 éven át rakják a falait és teszik a tetőzetét, míg méltó társa lesz a város nagymúltú katolikus templomának. Ritka az a város, mely felett két ilyen impozáns helyre épített és ilyen múltú templom őröködik. A református egyház tornyában 1967 óta egy szép, új 380 kg-os harang is hirdeti a születést, az életet vagy az elhalálozást, s fogja majdan hirdetni a Feltámadást, mert így rendeli Ő, - ki maga az Út, az Igazság és az Élet.

A különösen értékes festett kazettás mennyezetet már nemzetközi szinten is ismerik, aminek értéke abban rejlik, hogy színe és minősége szinte az eredeti állapotban megőrződött. A templom belső berendezése szép, kényelmes, elrendezése szinte családiás.

Kazetták

Három karzata arról tanúskodik, hogy volt idő, amikor az alsó ülőhelyek, a padok szűkek voltak a felgyarapodott gyülekezet számára. Ezt próbálták a karzatok megépítésével bővíteni. A gyülekezet helyfoglalása a következő: — a nyugati tábla a nőké- nagylányoké, — a keleti csak a házas férfiaké, — mindkettőben az ülésrend rég kialakult, családok szerint. A nyugati karzat a legénykar, toronybéli feljáróval, a keleti az orgonakarzat, a nagyobb iskolásfiúk részére. A déli oldal, lent, a szószékkel szemben vegyesen látogatott, rendszerint a vendégek is itt

foglalnak helyet.

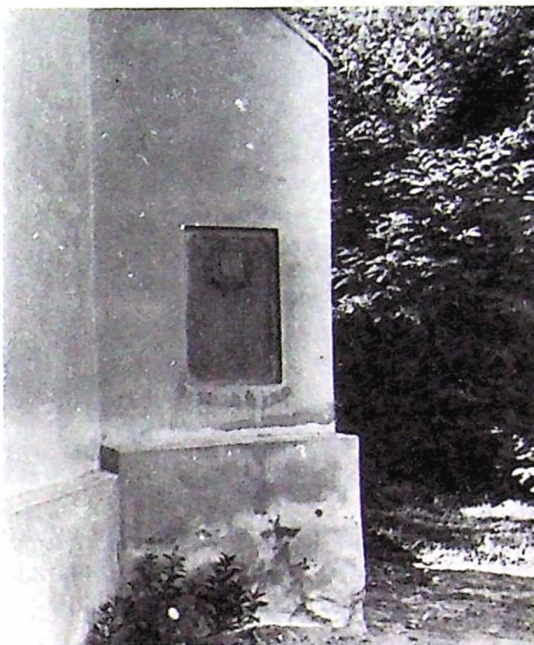
A felette levő kiskarzat, ami méretre nem is kicsi, a kisiskolás, a vasárnapi iskolás gyermekeké. Feljárata a déli portikusból nyílik. Nyílt, világos, tágas teremtemplom, keleten a hatszög három oldalával, nyugaton a hajó elé épített toronyba végződve. Bármennyi hívő is látogatja, zsúfoltság érzését sohasem kelti. Közép, főbejárata a déli nagy porticuson át van, amit az idők folyamán megkisebbitettek. Létezik még két állandóan használt bejárata: egy keleten és egy a torony alatt. Szószéke egyszerű, nemes, mellette egyfelől a papi stallum, másfelől a falon díszesen festett címerpajzs, melynek felíratában a templomépítés örökített meg:

Címerpajzs

*—Ao.1729–1730 insignia I11-rmi
D.D.Ladislai L.B. Banffy De Los-
soncz, Supremi Comitiss I. Comitatus
Krasznensis, Eccl-ae Ref-tae Somlyoi-
ensis Curatoris, Itidem Supremi: Cu-
jus in Deum Pietate, Religionem De-
votione, Opus Hoc Deo O. M. Sac-
rum Munifica Liberalitate Inchoatum
Et Religioasa Ecclesiae Commemb-
rorum Largitione Consumatum.

Tethsi Dániel emléktábla

A keleti, orgona alatti kijárattól északra levő külső támpil-
lérbe egy nagyobbméretű emlékkő foglaltatott be. Ennek vésett
felírata még kiolvasható, s a következő: “ — Néhai tiszteletes

tudós Tethsi Dániel uram a somlyói református eklésiának, kevés híján tíz esztendőig hűséges lelkipásztora e kő alatt hagyta testének leromlott sátorát, midőn az ő lelkére nézve urának örömebe bement életének negyvenhatodik esztendejében, kinek emlékezetére emelte e követ sérelmes szívű özvegye T.Kolosvári Klára 1789 eszt. — ”.

A régi harangozói ház

Az új parókiától keletre még áll (1993) az egykori harangozói lak. A közelmúltban renoválták a több évszázados emléké-pületet, hozzáértően, dicséretes módon, az eredeti formára. Ma a református egyház adminisztrációs munkájára és kórusművelésre használja.

Úgy hiszem, bátran bemutathatjuk a somlyói református egyház klenodiumjának értékes darabjait is: — nagyméretű ónkanna 1756-ból; kisebbméretű ónkanna 1756-ból. Mindkettő

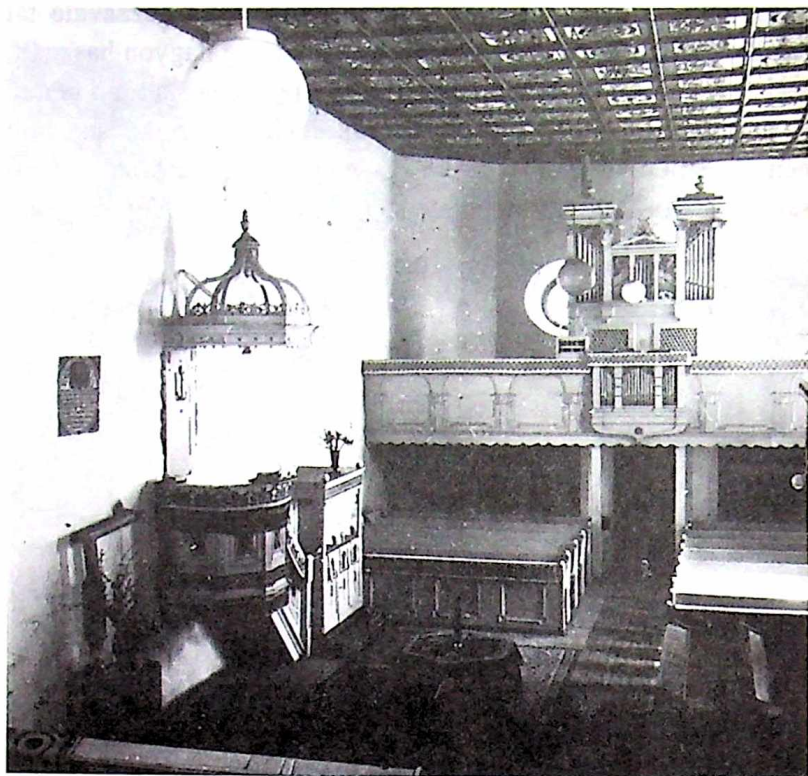
úrasztali bortartásra; — egy szépen domborított ezüstkupa, kopott aranyozással 1700-ból; — egy sima kupa ezüsből, kopott aranyozással 1707-ből; — nagyobb méretű ezüstkehely , kopott aranyozással, 1720-ból; — kicsi kehely ezüsből, kopott aranyozással kb. 1700-ból; — kicsi óntál 1712-ből; — nagyobb ezüstitál 1736-ból, megaranyoztatva 1739-ben; — nagy óntál 1757-ből; — ezüst, fedeles keresztelőkancsó és hozzávaló tál szintén ezüsből, évszám nélküli, de láthatólag nagyon használt, régi. Ezeken kívül nagyon sok, hímzett terítő, Úr- asztali kendő és aranyszállal áttört hímzés van az eklézsia birtokában, amit nem győznénk felsorolni. Értékes még a nagy, erősen megvasalt, évszámmal ellátott levelesládája, ami ma is hűen szolgál.

A református egyház levelesládája

Bár Somlyó és környéke örömmel fogadta egykor a reformációt, római katolikus temploma katolikus tulajdonban mindig megőriztetett. A reformáció Kraszna megye híveire

annyira hat, hogy egy feljegyzés szerint még 1732-ben, Somlyón kívül csak Kárásztelkén van katolikus pap. Homályos említések vannak ennek ellenére is, hogy bár a templom katolikus maradt, de állandó szolgáló lelkésze nem mindig volt.

Úrasztala és a szószék

A somlyói daloskőr híres megmenekített zászlója

Egypárszóban nézzük meg Somlyóegyébegyházait is:

— Az első hivatalos görögkatolikus román parókia 1847-ben jelentkezik;- vikáriusa Sterka Sulucz Sándor, aki egyben püspöki helytartó. A Bem téren levő templomuk még ma is (1993) görög keleti, a II. világháború után átalakított.

A román, volt görögkatolikus templom

— 1862-ben kap hivatalt a zsidó hitközség. Ez évben fordul a rabbi Kraszna- megye főispánjához, az anyakönyv vezetésének engedélyéért. Impozáns templomuk ma már enyészetnek indult (1993).

A zsinagóga

Szilágysomlyó nevezetesebb személyei

Somlyóról számtalan nevezetes személy származik, akik vagy itt éltek, vagy elszármaztak innen:

Itt, vagy valahol szorosan a város melletti települések egyiken született **Molnár Gergely**, pedagógiai írónk. 1553-ig Wittenbergben tanul, onnan hazatérve átveszi a híres kolozsvári iskola vezetését. Jeles grammatikáját több mint 200 évig tanítják és használják iskoláinkban. A ma még fellelhető példányszámok vagyont érő ritkaságok.

— Somlyó történetileg ismert kapitánya **Ilyefalvi Orosz Ferenc**, aki egykor Fogarast védi vitézül. Előbb a székelyhídi vár kapitánya, majd e vár lebontása után Somlyóra kerül. Somlyai kapitányként rendbeszedi a várőrséget, és számtalanszor keményen védelmezi a várat a török ellen.

— **Miskolci Gáspár** református lelkész 1628-ban született, külföldi országokban tanult jeles ember, aki hitéért nagyon sokat szenvedett. 1665-től – 1673-ig Bodrogkeresztúr híres lelkésze, akit II. Rákóczi György özvegye, Báthori Zsófia elkerget. Ekkor kerül Somlyóra lelkészként 1691-ig, innen Nagybányára, majd Székelyudvarhelyre, ahol 1696-ban elhalálozik.

— **Miklóssy József** katolikus pap, 1831-ben, a váradi káptalan segítségével megalapítja a szilágysomlyói négyosztályos Katolikus Gimnáziumot.

— Itt született **Péterfalvi Szathmári Károly** regényíró 1831 július 24.-én. Szülei igen művelt kispapok, akik Som-

lyón Zilahon és Kolozsváron iskoláztatják. Nagyon fiatalon aktív harcosa a 48-as szabadságharcnak, amiért börtönt is szenved. Később tanár és regényíró, aki regényeiben Erdély történelmét dolgozza fel, az önálló fejedelemség korából. Több regénye már életében is ismertté teszi, jelentős tudományos munkája is: 1871-ben kiadja a Kemény család fejedelmi ágának oklevéltárát.

— Somlyón született 1857 május 21.-én **Mártonfi Lajos** természettudományi író, aki tanulmányait a kolozsvári református kollégiumban végzi, majd 1876-1880 között egyetemi tanulmányokat folytat, ugyanitt. A természettudományon kívül tanári és bölcsészdoktori oklevelet is szerez, Szamosújvárra kerül, előbb főgimnáziumi tanárnak, majd 1895-ben igazgatónak nevezik ki. Felbecsülhetetlen értékű munkásságot fejt ki Erdély természettudományi, ásvány-földtani- és geológiai kutatásának terén. Számtalan dolgozata jelenik meg az őslélektan és a faunisztika köréből.

— Itt született **Gáspár Ferenc** író, 1862-ben, aki orvostudományi oklevelét Kolozsváron, majd szakosítást a bécsi egyetemen szerzett. Hosszú pályája során több mint 14 hajón szolgált, mint hajóorvos. "Negyvenezer mérföld vitorlával és gőzzel" című munkája nagyon értékes útleírás.

*

Somlyó iskolái

A már említett Minorita kolostort és iskolát a történészek 1532-ben, Báthori István vajda által alapítottak tartják.

Minden jel arra vall, hogy a rend alapítása egykori iskolalétesítéssel is járt. Egykori épületének helye talán a mai közismert Ócska-gimnázium helye, ami a vár északnyugati bástyájának töve volt. A következő században sem tudunk többet a szerzet házáról, mert valószínű, hogy a reformáció hatására a tevékenysége pang, vagy teljesen szünetel.

Az Ócska gimnázium

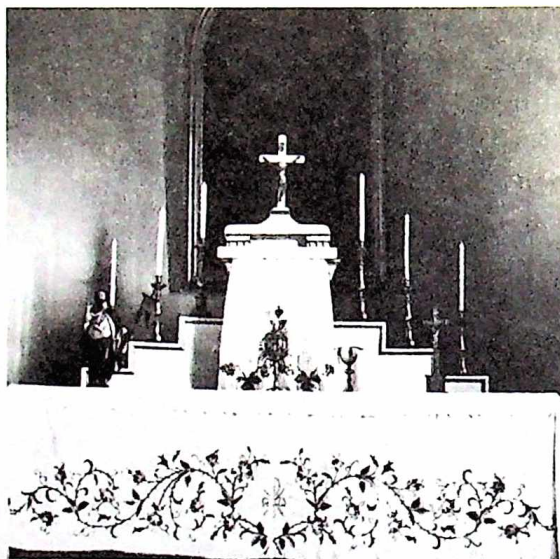
Közvetlenül a reformáció visszaszorítása után, 1731- ben Csíkszentkirályi Andrassy Ferenc a Szentferenc- rendi minoritákat hozza be, először egy, majd két szerzetest is hív meg Kolozsvárról. Részükre egy udvarban épületet emeltet, sőt 1738-ban újabb alapítványt is tesz számukra. Ez épület helyét pontosan nem ismerjük, de feltételezhető, hogy a mai rendház helyén állt. A szerzet új rendházat 1785-ben kap, feltételezhetően az alapítványból, ami a ma is meglévő rendház, az egykori gőzmalom- villanyteleppel szembeni telken.

A minorita rend Kistemploma

A Kistemplom oltáriszentség tartója és áldozókelye

A Kistemplom oltára

✦ 1815-ben a nagy telek kertjében a rend egy új templomot kezd el építeni, de az eredetire tervezett épület sohasem készül el, minek eredményeként megszületett a mai Kis-templom. Itt mindvégig a rend tagjai miséztek, a mi századunk közepéig, amikor a hosszú sort Kőhalmi Mihály, mindenki Miska bácsija fejezte be. Elemi iskola már 1744-ben van, melyet 1886-ban az Ócska-gimnáziumba helyeznek el. Az épület bejárata feletti címerpajzs két oldalán az 1829 évszám hirdeti az egyik renoválás esztendejét. Négyosztályos algimnáziumát Miklóssy József pap alapítja 1831-ben a váradi káptalan segítségével. Ennek sem ismeretes első hivatalos helye.

A Kistemplom belseje

Az ezután bekerült apácarendek első dolga a leányoktatás és nevelés megszervezése. A leányiskola rövidesen megszerte ismert lett, Szent Erzsébet tiszteletére gyönyörű leány középiskolát, úgynevezett polgári iskolát építenek, hozzá kellő kultur és zenetermekkel. Ez sokáig a város művelődési központjaként szerepel.

Mindkét rend a II. világháború után kipusztul. A ma is szép épület keleti végében, fent a csatorna alatt szépen megmaradt az 1905-os építési évszám.

*

Somlyó egyéb épületei, hivatalai

A város emlékezésre érdemes épületei közül néhány:

— A volt Bem térrel szembeni öreg Bánffy-ház. A főúri család tulajdonaként épült és az is maradt sokáig, mert az uradalmi gazdatiszt lakott benne emberemlékezet óta. Vastagfalú, boltíves, sokablakos épület, jellegzetes az erdélyi kúriáknál használatos kettős osztású fedéllel. Tágas pincéiben, ahol a kocsi megfordulhat, hosszú ideig érlelődött a bor, de uradalmi raktárnak is használták, ide tárolva az értékesebb terményeket, dolgokat. Sok nevezetes eseményt is látott ez a ház, de még a kurucvilágból is kijutott számára egy kevés. Az 1848-as szabadságharc alatt kétségkívül fontos esemény tanúja: — itt az épület előtti téren találkozik Bem tábornok serege Czecz ezredes már rosszul felfegyverzett seregével, és ezzel a 12.000 embert számláló haddal vonul el Kolozsvár felszabadítására. Urbán román és Wardenen-Jablonski császári tábornok seregét szétverve, 1848 karácsony napján bevonul Kolozsvárra. De ennél többet is tudunk, - ismerjük a köztudottan nagyon szűkszavú Bem tábornok beszédjének kezdő részét, amit a ház harmadik ablakából intézett az összegyűlt csapathoz. Így kezdte:—" Uram, a kormány engem e sereg parancsnokának nevezett ki, teljes hatalommal. Föltétlen engedelmességet kívánok, s aki nem engedelmeskedik főbelövetem...,azonban jutalmazni is tudni fogok...". Mint látjuk szép, velős bevezető, amiből a sor legutolsó embere is megérezhette, hogy nem babra megy a szabadság játéka.

A Minorita rendház az udvar felől

— A Minorita rendház (alapításáról már beszéltünk). Régi, öreg ház, ami hat pár ablakával és két szintjével, annakidején bizonyára Somlyón a haladást képviselte. Öreg bolthajtásos várszerű szobái, a tipikus szerzetesi rendház hangulatát keltik. Falai között több nevezetes személy élt és dolgozott: így az 1885 december 28.-án Kiskunfélegyházán született Csák Alajos Czirják, aki hosszú ideig a somlyói gimnázium és rendház igazgatója. Irodalmilag is fényesen működött a helyi és a vidéki sajtóban, sokáig szerkesztője a Szilágysomlyói Hetilapnak. Közéleti tevékenysége is ismeretes, — az Ipariskola elnöke. Maradandó szép munkája a Szilágysomlyó Gimnázium Története. Ez az épület később bentlakásként is működött. Ma (1993) bútor és lom raktár.

— Az új gimnázium épületét az 1918-as tanévre fejezték be. Építője a katolikus egyház, nagyon erős állami támogatással. Ezért lett parázns vita már az első évben az új államhatalommal a római katolikus egyháznak, amiért az épületet ez utóbbi el is vésztette. Építésének idején talán csak a kolozsvári Mariánum vetekedhetett modernségével. A gyönyörű épület, vigyázatlanságból, az 1950-es években leégett, ezután egy ideig idétlen laposfedelelet kapott. Mezőgazdasági iskola működött benne, s talán a mai napig is az.

A minoriták rendháza

— Az egykori Szent Erzsébet polgári leányiskola, a középfokú leányképzést szolgálta példásan, az apácák által, amiért sokan csak úgy ismerték, hogy a "zárda", pedig nem volt az. Szép,

modern, emeletes épületében mindvégig oktattak.

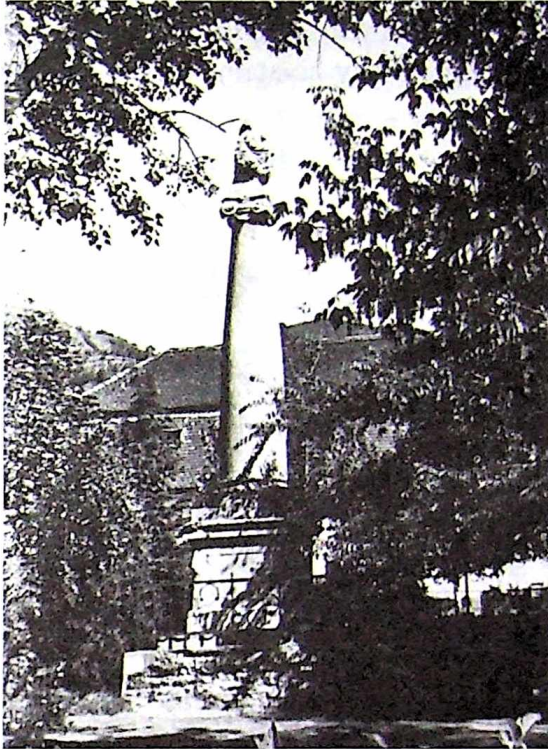
— A város közepén levő hajdani Csizmadiaszín élő bizonyossága volt annak, hogy sehol a vármegyében, sőt talán ezenkívül is, egyetlen városban sem volt annyi csizmadia, céhbe tömörülve, mint Somlyón. Az egykori favázás emeletes épület földszintjén, egyéb boltok kaptak helyet, emeletét a csizmadiák vására töltötte ki. Itt minden jegyzett csizmadiamesternek jelzett helye volt, szigorúan kor szerint. A legidősebb mester elől, a fiatalabb utána, és csak egy idősebb mester elhalálása után léphetek egyet előre. Maga az építmény érdekes volt, emelete előregrott a járda fele. A tűz többször emésztette, végül is az 1960-as városrendezéskor lebontották.

— Régi, ismeretlen idejű épülete a katolikus egyháznak a Csorgó utca első épülete, a templom oldalán. A nagyon idős emberek úgy emlékeznek rá, egykori kántori lakás, de eredetileg az egyház régi parokiája volt. Régiségét bizonyítják a méteres falak és a bolthajtás.

— A nevezetes 1848-as, Bem tábornok által összegyűjtött sereg és az itt elhangzott beszéd tiszteletére Bem- térnek nevezték el az egykori gabona és állatvásárteret. Ennek nyugati felében volt az ősi postaépület. De a tér nyugati felében még ma is áll egy szép Szentháromság szobor, magas oszlopos alapzaton. Felállításának ideje a nagy kolerajárvánnyal függ össze, amikor is hála a városi intézkedéseknek, a járvány nem tört be a városba. Ennek tiszteletére emelték a város polgárai. Ma is áll, elbújva a parkosított tér fái között.

— A legnagyobb arányú építkezések a századfordulón történnek a városban: ekkor épül a Leányiskola, a Városháza, a Nemzeti Bank és a kiválóan szép Kraszna megyei Bank egykori székháza. E tájon épült az egykori Medve szálló és étterem, és a környéken párját ritkító Zsidó templom is. A város első üzlet-

sora a vár szomszédságában, inkább a falakhoz lapítva épül, a XIX. század elején és létezik még a mi századunk közepén is. Régi piactere is a vártól keletre eső terület, közvetlenül az útkanyaron túl, amit üzletek, boltok kerítettek. Minden középület 1750 után épült, az említettekén kívül.

A Szentháromság szobor 1977-ben

Somlyó első összeköttetése a világgal, a vidékkel az út. A vármegye első köves útja 1820-tól gondozott, vonala: Csizér, Kraszna, Varsolc, Somlyó. 1840-ben bővül ki Somlyó- Zoványifürdőig. 1850-ben kimegy Berettyószéplakig. A Zilahot Zsibó felé bekötő út csak 1880-ban készül el.

— Kraszna vármegye gyűlése 1719 okt. 14-én úgy rendelkezik, hogy a somlyói postamester háza "... hat emberrel és nád-fedéllel azonnal kijavítassék...". Az öreg postát jó 200 év után, az egykori Bem-tér nyugati oldaláról, a Bökény patak partjáról az 1950-es években lebontják. Ez az első hivatalos adatunk a somlyói postára vonatkozólag.

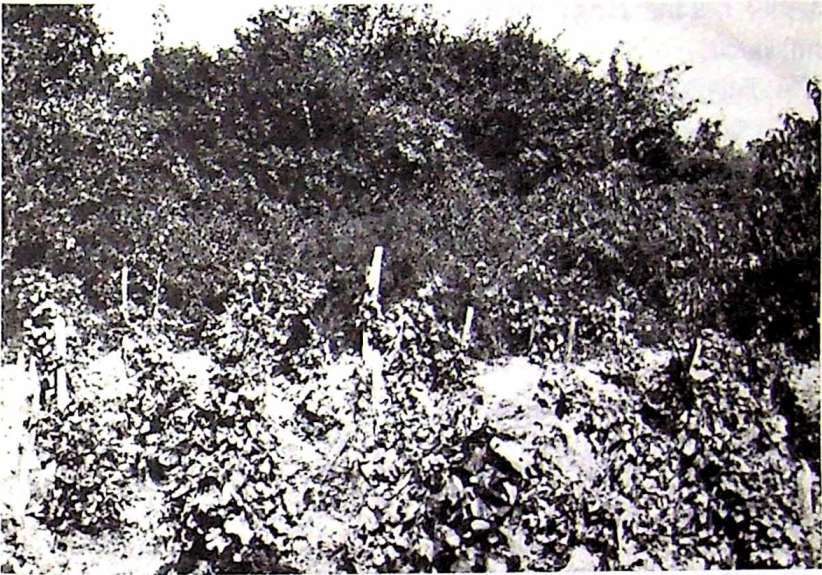
— A város első távirdai szolgálata 1875-ből nyilvántartott: egy Morse-féle géppel, egy hivatalnokkal és egy gépkezelőnővel.

*

Somlyó szőlője

Somlyó környéke, hegyei, völgyei igen alkalmasak gyümölcsstermesztésre, amit évszázadok óta művelnek is. Szőlőt - mint az emberek mondják- emberemlékezet óta termesztnek a Magurán. A Magura oldalán még 550 m tengerfelszíni magasságban is szépen terem, ami azért is ritka dolog, mert ez a legmagasabb szint Erdélyben, ahol a szőlő még megterem.

Pusztulófélben levő szőlő a Magurán

Itt megemlíthetjük azt is, hogy a szőlészeti szabály szerint, általában évente 150 derüs nap kell a beéréshez. A híres enyedi

borvidéken a derűs napok száma már kedvező, mert 178, míg ez a szám Somlyón 198, az-az jó 20 nappal több mint az enyedi vidéken. Itt minden adatott, csak lelkiismeretes gazda és jó szőlőfajta kell. Így lett ismert a somlyói bor, meg a szőlő, mert nemhiába ír így Marosi Péter egrespataki verselő pap 1684-ben, hogy "... olyan ez a Szilágy, mint éden kertje...".

A múlt század közepén borászati felügyelőség működik Zilahon, ami hamarosan átköltözik Somlyóra, mert ezidőtájt sokkal nagyobb területen termesztik a szőlőt, mint a Küküllő és Gyulafehérvár vidékén összesen. A somlyó környéki szőlőtermesztési terület 12.125 kataszteri holdat tesz ki. Ám a század végén itt is arat a legjobban a filoxera, rohamosan elpusztít 11.997 holdat. Hogy mennyi maradt?- pontosan 128 hold, csúfságnak.

A nagyfalusi útban levő borospince üresen maradt sokáig. E több száz vagon bort befogadó hatalmas pincerendszerről csak annyit tudunk, hogy eredetileg az iparosegylet közös borpincéje volt, ahol már képzett pincemester is ügyelt a bor sorsára. Ide a pincébe a zaj sohasem hatol be, és a hőmérő higanyszála sem mozdul egy vonalnyit sem egész éven át.

Talán a nagy szőlőpusztítás után jött be a pálinka a szilágy-sági asztalokra és a fejekbe, sajnos, mindezideig itt is maradt, mert a csendes pincemeleget nem állja.

Nemolyan régen a nagy pincében pezsgőgyártással kezdtek el foglalkozni és elég jó eredményekkel. De a Magura oldalán tavasszal itt-ott már ismét "nyitják a szőlőt", ha a bokrokról elhangzik a világosságot hozó madárhang, a "nyitni-kék"...

*

Forrásanyag

- Pallas Nagy Lexikon-sorozat
- Révai Nagy Lexikon-sorozat
- Szabó Gyula: Dolgozatok
- Magyar Nemzet Története-sorozat 1898. Bp.
- Szeghalmy Gyula: Erdélyi vármegyék. 1942. Bp.
- Magyar Városok Történelme
- Szépréti Lilla: Dolgozatok 1977.
- Románia. 1975. Bp. Panoráma
- Dr. Mátyás Vilmos: Utazások Erdélyben. 1977. Bp.
- B. Nagy Margit: Várak, kastélyok, udvarházak. 1973. Bukarest
- B. Nagy Margit: Stílusok, művek, mesterek. 1977 Bukarest
- Erdély öröksége-sorozat. Szerk.: Makkai László
- Kelemen Lajos: Művészettörténeti tanulmányok. 1982. Bukarest
- Petri Mór: Szilágyság monográfiája
- Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok. 1990. Bp.
- Dr. V. Szabó Lajos: A 200 éves szilágysomlyói református templom története. 1930.
- A szilágysomlyói református egyház adattára
- A szilágysomlyói római katolikus egyház adattára
- Fügedi Erik: Vár és társadalom a XIII.-XIV. századi Magyarországon. 1977. Bp.

—Kovács András: Szilágysomlyó a Báthori vár, Erdélyi Műemlékek sorozat, Sepsiszentgyörgy 1993.

—Wolf Rudolf: A somlyói Báthoriak, Művelődés 1994.

*

A számos írott, hivatalosan közölt forrásmunka mellett, felbecsülhetetlen értékkel bírnak azok a szájhagyományok, emlékek melyeket alkalmam volt összegyűjteni, öregek, régi tősgyökeres somlyóiak elbeszélései nyomán. Sokan közülük már nem is élnek, néhányan még igen, mert a jelzett 18 év alatt is dolgozott a halál kérlelhetetlen keze, az elmulás.

*

Köszönjük azoknak akik a kötet megjelenését elősegítették

Acsádi Annamária

Acsádi Elek

Allex Ilona

Antal Rozália

Bajusz István

Bascovski Klára

Benkő Ilona

Bulyovszki Margit

Csók József

Dánc Gizella

Erdei János

Farmati Mária

Dr. Farnas Géza

Fehér Annamária

Fekete Pál

Fodor László

Fülöp Barna

Fülöp József

Dr. Garlati Mária

Gocz Éva

Dr. Hajdu Attila

Henc Éva

Horváth Gabriella

Jakab Éva

Joikits Attila

Józsa Éva

Kása Géza

Kosztin Ildikó

Kozma Katalin

Lakatos József

Leopold István

Lörinc Ferencz Károly

Magyar Tibor

Mártonffy István

Módi Erzsébet

Molnár József

Dr. Nagy Lajos

Nagy Mária

Nagy Sándor

Oláh János

Orbán Erzsébet

Ölvedi Ferenc

Ősz Éva

Péter Gizella
Pordea Olga
Ránc Endre
Sajter Magdolna
Shupiter Ildikó
Simon György
Dr. Surányi József
Szabó Miklós
Szabó Zakariás
Szegedi Pál
Dr. Szeman Péter

Szígyártó Tibor
Szilágyi Ibolya
Szilágyi László
Szilágyi Piroska
Timbusz Emilia
Torkos Éva
Tötös Árpád
Veres Éva
Vida Gyula
Vince György
Elméleti Liceum

Külön köszönet:

IDEA PRINT kft-nek

Szilágysomlyói RMDSZnek

Szilágysomlyói Református Egyháznak

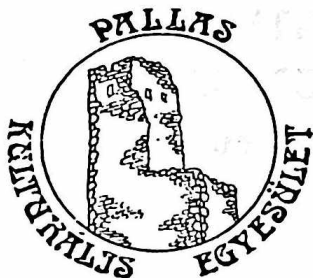
Szilágysomlyói Római Katolikus Egyháznak

A Kolozsvári Magyar Diákszövetségnek

A Kolozsvári NIS ELECTRONICS kft-nek

támogatásukért

PALLAS KULTURÁLIS EGYESÜLET

Az egyesület célja Románia építészeti műemlékeinek (várak, kastélyok, udvarházak, templomok, kápolnák, stb.) felleltározása, történetük összeállítása, jelenlegi állapotuk fényképen és videófilmen való megörökítése.

Ezek nagy része az idő romboló erejének van kitéve, elhagyatottan, rombadőlve áll. Elég nagy százalékuknak már nyoma sincs, csak a dokumentumok és hagyomány révén tudunk tudomást szerzni róluk.

Mivel az egész Erdélyt átfogó vállalkozásról van szó, ezt kellő anyagi bázis nélkül lehetetlen megvalósítani. A Pallas Kulturális Egyesület jogi személy és saját bankszámlával rendelkezik, így megvan a törvényes keret és lehetőség, hogy bárki, aki támogatni szeretné az eszmét, amelyekért létezünk, ezt zökkenőmentesen megtehesse. Az anyagi támogatásellenében előadásainkon éstelevíziós szereplésünk alkalmával népszerűsíténka minket támogató vállalatokat és intézményeket.

Postacímünk: Asociația Culturală Pallas
                          C.P.15.05
                          RO-3400 Cluj-Napoca
                          Tel:40-64-173672
                          Tel:40-64-133540

Bankszámlaszám: Banca Română pentru Dezvoltare (B.R.D.)-Su-
cursala Cluj

lej: 4072996062601
valuta: 1520796062601
USD: 0260796062601

BÁTHORI ISTVÁN ALAPÍTVÁNY

Az alapítvány célja: az ezen a tájon született Báthori István erdélyi fejedelem (1533-1586) és lengyel király szellemi örökségének ápolása és a nevéhez fűződő, történelmi és építészeti műemlékek megóvása. Ezek között legfontosabb a vár állagának megőrzése, majd helyreállítása és közérdekű hasznosítása, illetve toleranciát, európaiságot, kereszténységet és kulturális felemelkedést felvállaló szellemiség hirdetése a századforduló sodrában. Bízunk akaratunk megvalósításában, magyarságadatunk megerősödésében.

Ezúton is felkérünk mindenkit, hogy támogassanak bárhol is élnek a világon legyenek mellettünk, segítsenek erkölcsileg és anyagilag is a céljaink megvalósításában.

Isten áldását kérjük törekvéseinkre.

Az alapítvány kuratóriuma.

Címünk: "Báthori István" Alapítvány Kulturális Társaság
(Fundatiia "Báthori István" Asociația Culturală
Șilăgysomlyó (Șimleu-Silvaniei)
str. 1 Decembrie 1918 nr.33
Tel:40-60-676789
Tel:40-60-676289

Bankszámlánk: Banca Agricola S.A. Șimleu

lej: 459686.17
dollár: 479686.17.300.01
márka: 479686.17.301.01

"MARGIT" K. F. T.

Alapítva 1991

A Gheorghe Lazarlakónegyed kiváló A. B. C. típusú élelmiszerüzlete.

A nagy élelmiszerválaszték mellett forgalmazunk háztartási, pappír-írószer valamint kozmetikai cikkeket.

Az importból származó áruválasztékunk minőségi.

A kiszolgálást a család biztosítja reggeltől-estig folytonosan.

Mindennap friss tej, tejtermékek és házikenyér, szezonális zöldség valamint déligyümölcs kapható.

Címünk: Horváth Sándor és Margit

Gheorghe Lazar utca 18 sz.

Szilágysomlyó

Telefon: 40-60-674389

ALFA srl

Alapítva 1990

A. B. C. típusu élelmiszer kereskedelem a szilágysomlyói autóbusz állomásnál.

Kávézó és fagyizó a városi parkban.

Ünnepélyes alkalmakkor videó-szolgáltatás

A szilágynagyfalusi részleg: A. B. C., Discobára kastély parkban.

Import-export tevékenység.

Cím: Crinului utca 21 sz.

Szilágysomlyó

Telefon: 40-60-674-197

Tulajdonos: Srankó Károly

KRISZTINA BÁR K. F. T.

Alapítva 1990 március 30-án.

A városközpontban meghitt hangulatú kávézó, fagyraltozó elsősztályú vendéglátóegység

Működése kiterjed az **Import** és **Export** tevékenységre. Felvállalja a magyarországi kárpótlási jegyek kedvező feltételekkel való értékesítését.

Áruválasztéka:

- elektronikai cikkek
- háztartási kisgépek
- élelmiszer, üdítő és szeszes italok.

Cím: Szilágysomlyó, Ion Creangă utca 33 sz.

Tel: 40-60-676307, Tel/fax: 40-60-676402

Tulajdonos: Szilágyi Lukács Miklós

SZILUK

Import-export K. F. T.

Alapítva 1992-ben

Kicsibeni és nagybani árusítás, bútorexport, importból származó élelmiszerésháztartási cikkek.

Megrendelésre vállalunk áruimportot is.

Cím: Szilágysomlyó, Ion Creangă utca 33 sz.

Telefon: 40-60-676307

Tulajdonos: Szilágyi Lukács Ibolya

Friss minőségű, olcsó árut szakszerű, udvarias kiszolgálással kínál a

S. C. HELGA B Z J

IMPEX S. R. L.

a szilágysomlyói Partizán utcai kereskedelmi központjában a következő részlegein:

ABC -élelmiszer
-mosószerek
-kozmetikumok

Cafe-bar

Fagyfaltozó

valamint a volt AGROMEX (Tudor Vladimirescu utca) Kantin-Restaurant helyiségében családi események, különböző összejövetelek megrendezését biztosítja és havonként egyszer ingyenes ebédet kínál a város szegényeinek.

Cím: S. C. Helga BZJIMPEX S. R. L.

(Bernáth Zoltán)

Szilágysomlyó

Cuza Vodă utca 10. szám

Tel: 40-60-674322 otthon

Tel: 40-60-676467 kereskedelmi központ

BEDECOM K. F. T.

Alapítva 1992

Áruválasztékunk:

- Élelmiszer
- Zöldség-gyümölcs
- Üdítőésszeszesitalok
- Kozmetikai cikkek

Üzletünk A. B. C. típusu a városi nagykorház
szomszédságában.

Cím: Gheorghe Coşbuc utca 23 sz.

Telefon: 40-60-674-113

Tulajdonos: Bede János

BELUX k. f. t.

Alapítva 1994

Ajánlatunk

- élelmiszer nagybani eladás
- háztartási cikkek forgalmazása
- áruszállítást is vállalunk.

Cím: Gheorghe Coşbuc utca 23 sz.

Telefon: 40-60-674-113

Tulajdonos: Bede Margit, Luka László

sc. **INDAL** srl.

Alapítva 1991

Ajánlatunk:

- élelmiszeripari termelés
- import-export bármire
- szállítás szolgáltatás
- szénbányászati kitermelés
- nagybani eladásésforgalmazás

Cím: Szilágysomlyó

Kogălniceanu utca 5 sz. C.P. 28

Tel: 40-60-676970

Tel: 40-60-676327

Fax: 40-60-633094

Tulajdonos: Rácz József

IDEA

DESIGN & PRINT

- Reklámtervek • Papír vagy öntapadós címkék •
Termékkatalógusok, könyvek és könyvborítók,
sokszínű prospektusok
- Reklámfeliratok (gépkocsikra, cégtáblákra...) •

PIAȚA CIPARIU 9 SC. III ET. 7 CLUJ

194634

Szilágysomlyó múltja, története szinte minden somlyói lakos gyermekkorában, későbbi éveiben benne van, mert évszázadok óta ennek fennmaradt épületei örökös tanúk, bizonyágtevők.